

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Socialinio darbo katedra

Dovilės Maksimavičiūtės

Socialinio darbo studijų programa

Magistro darbas

Įvaikintų vaikų adaptacija šeimoje ir socialinėje aplinkoje: tėvių patirtis

Darbo vadovė: lekt. L.Gvaldaitė

Vilnius 2009

TURINYS

SANTRAUKA.....	3
ĮVADAS.....	5
1. ĮVAIKINIMO SITUACIJOS KONTEKSTAS.....	7
1.1 Įvaikinimo samprata.....	7
1.2 Įvaikinimo adaptacijos fazės.....	13
1.3 Socialinės adaptacijos samprata.....	15
1.4 Tyrimo tikslas.....	28
2. TYRIMO METODIKA.....	30
2.1 Tyrimo metodas.....	30
2.2 Tyrimo atranka.....	31
2.3 Tyrimo eiga ir organizavimas.....	31
3. TYRIMO REZULTATAI IR ANALIZĖ.....	32
3.1 Įvaikinimo procesas.....	32
3.2 Vaiko adaptacijos ypatumai tėvių šeimoje.....	35
3.3 Vaiko įsitraukimas į socialinę aplinką.....	43
3.4 Pokyčiai sutuoktinių santykiuose ir šeimos gyvenime.....	48
IŠVADOS.....	52
LITERATŪRA.....	55
PRIEDAS.....	58

Įvaikintų vaikų adaptacija šeimoje ir socialinėje aplinkoje: tėvių patirtis

Santrauka

Lietuvoje įvaikinimo klausimas yra labai aktualus, kadangi socialiai pažeistų šeimų kasmet vis daugėja, daug vaikų netenka tėvų globos, o norinčių įvaikinti šeimų yra gana mažai. Be to, įvaikinimo procesas yra pakankamai sudėtingas ir kartais net prieštaringas socialinis reiškinys, tačiau vaikui, kurio neįmanoma grąžinti į biologinę šeimą, tai yra geriausia priemonė patenkinti jo poreikius, sudaryti jam sąlygas saugiai augti, vystytis, tobulėti, jaustis mylimam ir svarbiam. Darbo aktualumą pagrindžia mokslinės informacijos apie vaiko adaptaciją tėvių šeimoje bei kitoje socialinėje aplinkoje trūkumas.

Pirmoje darbo dalyje aprašomos teorinės literatūros išvalgos (įvaikinimo situacija Lietuvoje, įvaikinimo proceso etapai, įvaikių socialinės adaptacijos problemos), o antroje - analizuojami kokybinio tyrimo gauti rezultatai, interviu metodu apklausus keturias įsivaikinusias motinas (analizuojama tėvių patirtis šiais aspektais: įvaikinimo procesas, vaiko adaptacija šeimoje ir socialinėje aplinkoje bei pokyčiai sutuoktinių santykiuose ir šeimos gyvenime). Šiuo visu darbu siekiama atskleisti įvaikinto vaiko adaptacijos ypatumus naujoje socialinėje aplinkoje analizuojant tėvių patirtį.

Gauti tyrimo rezultatai parodė, kad įvaikinimas suteikia galimybę vaikui augti mylinčioje šeimoje, o tėviams - realizuoti save kaip tėvus. Vaiko atėjimas į šeimą yra pasikeitimų laikas: atsiranda nauji mamos, tėvo vaidmenys, pasikeičia laisvalaikio praleidimo būdai, prioritetai šeimoje, tėvų pareigos, materialinių išteklių paskirstymas. Šeima turi prisitaikyti prie naujų aplinkybių, keisti gyvenimo stilių bei elgseną. Įsivaikinusi šeima ir jų įvaikis turi praeiti sudėtingą adaptacinį periodą tiek šeimoje, tiek kitoje socialinėje aplinkoje. Tačiau vaikas tėviams suteikia pilnavertės šeimos pojūtį, daug džiaugsmo ir laimės. Didžiausias tėvių dėmesys atėjus vaikui į šeimą skiriamas jo poreikiams, interesams tenkinti, jo gerovei ir visapusiškam jo vystymuisi užtikrinti.

Apibendrinant tyrimų rezultatus, galima teigti, kad kiekvienos įsivaikinusios šeimos patirtis yra specifinė ir unikali, tačiau galima išvelgti ir tam tikrų bendrų bruožų vaiko adaptacijos procese. Be to, vaiko adaptacija labai priklauso nuo vaiko amžiaus, jo charakterio savybių bei praeityje turėtų išgyvenimų.

The Adaptation of Adopted Children in the Family and Social Environment: Adoptive Parents Experience Summary

In Lithuania nowadays the issue of adoption is very topical, because the number of the dysfunctional families is constantly rising. Many children are left without parents care and there are just few families who want to adopt a child. In addition the process of the adoption is rather complex and contradictory. However, it is the best measure for the child, who is not able to come back to the biological parents, but who needs to be loved, to be important, to grow up and develop properly. Moreover, this problem has to be analyzed because there is the lack of the information about child's adaptation in the adoptive family and the other social environment.

In the first part of this work there is written theoretical providence (about the situation of the adoption in Lithuania, the stages of the adoption process, the specific problems of children adaptation). The results of the the qualitative research (interviews were taken from four adoptive mothers) is analyzed in the second part (the experience of the adoptive parents: the adoption process, the adaptation of the children in the family and other social environment and also the changes in the whole family life). The objective of this work is to present the adaptation in the new environment peculiarities of the children through the adoptive parents experience.

The outcomes revealed that the adoption gives an opportunity for the child to grow up in the loving family, and for the adoptive parents – to realize themselves as parents. The adoption is the time for changes in the family life: the new mothers / fathers roles emerge, the leisure time activities, the priorities, the responsibilities of the parents also reverse. The family needs to adjust to the new conditions, to change the life style and behavior. The adoptive parents and their child have to experience confusing and complicated period of the adaptation in the family and other social environment. What is more, the child gives the real family feeling, a big joy and happiness. The parents pay much attention for the child's needs, interests and wellbeing.

To sum up, it can be stated, that every adoptive families experience is specific and unique, but some common points can be also found in the child's adaptation process. Never the less, the adaptation of the child depends on his or her age, some character features and the experience from the past.

ĮVADAS

Problemos aktualumas. Lietuvos Respublikoje įvaikinimo klausimas yra labai aktualus, kadangi nedarnių (socialiai pažeistų) šeimų kasmet vis daugėja ir daug vaikų netenka tėvų globos (o įvaikinamųjų Lietuvos piliečių šeimų skaičius gana žemas, pvz., 2007 m. įvaikino tik 137 šeimos, kai tuo tarpu 1997 m. buvo 293 šeimos (Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenimis (2008)). Kai vaikai patenka į laikinosios ar nuolatinės globos namus, pirmiausia, pagrindinis tikslas yra grąžinti juos į biologinę šeimą, tačiau jei tai neįmanoma, kita išeitis, kuri geriausiai tenkintų vaiko poreikius, yra įvaikinimas. Šis procesas yra pakankamai sudėtingas ir kartais net prieštaringas socialinis reiškinys, tačiau vaikui, kurio neįmanoma grąžinti į biologinę šeimą, tai yra geriausia priemonė patenkinti jo poreikius, sudaryti jam sąlygas normaliai, saugiai augti, vystytis, tobulėti, jaustis mylimam ir svarbiam. Tačiau ar tikrai tai geriausias būdas yra gana sunku tvirtinti, nes ši tema tarsi pamirštama vaikui patekus į naująją šeimą. Beveik nėra duomenų apie tai, kaip vyksta vaiko adaptacija į tėvių šeimoje bei kitoje socialinėje aplinkoje, kaip keičiasi sutuoktinių tarpusavio santykiai ir bendras įvaikinamosios šeimos gyvenimas, su kokiais sunkumais susiduria ir kaip juos sprendžia tėviai. Juk įvaikinimas liečia beveik kiekvieną žmogų: ar jis yra dalis šeimos, kurioje yra įvaikintas vaikas, ar prarado savo šeimos narį per įvaikinimą, ar bent jau žino tuos, kurie yra įvaikinę. Tai yra tema, apie kurią dauguma turi kokios nors informacijos, ar susidarę tam tikras nuostatas.

Šio darbo tikslas yra išnagrinėti teoriniu ir empiriniu aspektu vaiko adaptacijos ypatumus šeimoje ir kitoje socialinėje aplinkoje. Naudota dokumentų, tyrimų, mokslinės literatūros analizė. Empirinis (kokybinis) tyrimas atliktas naudojant pusiau struktūruotą interviu metodą.

Darbo uždaviniai: 1) apžvelgti įvaikinimo situaciją Lietuvoje, teisinius ir socialinius įvaikinimo procedūros aspektus, vaiko socialinę adaptaciją, analizuojant atitinkamus dokumentus, tyrimus, teorijas; 2) Išanalizuoti tėvių įvaikinimo procesą; 3) Išanalizuoti vaiko adaptacijos šeimoje ypatumus; 4) Išanalizuoti vaiko išitraukimą į socialinę aplinką (giminių, draugų ratas, bendruomenė, ikimokyklinio ugdymo įstaiga); 5) Išanalizuoti sutuoktinių santykius, bendrus pokyčius šeimos gyvenime.

Bendras darbo kontekstas. Darbas susideda iš dviejų dalių: pirmoje dalyje aprašomos teorinės literatūros įžvalgos (įvaikinimo situacija Lietuvoje, įvaikinimo proceso etapai, įvaikių socialinės adaptacijos problemos), o antroje - analizuojami kokybinio tyrimo gauti rezultatai, apklausus

keturias įsivaikinusias motinas (analizuojama tėvių patirtis šiais aspektais: įvaikinimo procesas, vaiko adaptacija šeimoje ir socialinėje aplinkoje bei pokyčiai sutuoktinių santykiuose ir šeimos gyvenime). Šiuo visu darbu siekiama atskleisti įvaikinto vaiko adaptacijos ypatumus naujoje socialinėje aplinkoje analizuojant tėvių patirtį.

Gauti tyrimo rezultatai parodė, kad įvaikinimas suteikia galimybę vaikui augti mylinčioje šeimoje, o tėviams - realizuoti save kaip tėvus. Vaiko atėjimas į šeimą yra pasikeitimų laikas: atsiranda nauji motinos, tėvo vaidmenys, pasikeičia laisvalaikio praleidimo būdai, prioritetai šeimoje, tėvų pareigos, atsakomybė, materialinių išteklių paskirstymas. Šeima turi prisitaikyti prie naujų aplinkybių, keisti gyvenimo stilių bei elgseną. Įsivaikinusi šeima ir jų įvaikis turi praėti sudėtingą adaptacinį periodą tiek šeimoje, tiek kitoje socialinėje aplinkoje. Tėviai tuomet įsisąmonina tikrąją įvaikinimo prasmę, vaikas tampa jų šeimos, jų gyvenimo dalimi. Nepaisant visų sunkumų, elgesio problemų, su kuriais šeima susiduria atsiradus naujam nariui, adaptacijos šeimoje metas yra pozityvus laikotarpis šeimos gyvenime. Vien vaiko atsiradimas šeimoje tėviams yra didelis džiaugsmas. Suprantama, didžiausias tėvių dėmesys, atėjus vaikui į šeimą, skiriamas jo poreikiams, interesams tenkinti, jo gerovei ir visapusiškam jo vystymuisi užtikrinti. Šiuo laikotarpiu labai svarbus šeimai artimos socialinės aplinkos bei tam tikrų organizacijų palaikymas. Gauti tyrimo rezultatai išryškino socialinių paslaugų trūkumą, antrinio socialinio tinklo silpną funkcionavimą, šeimoms įsivaikinus, jų įvaikio adaptacijos periodu, kada labiausiai reikalinga psichologinė pagalba. Be to, labai svarbus šeimoms yra kitų tėvių palaikymas, tačiau nėra teikiamos tokios paslaugos, organizuojančios tėvių susitikimus, jų bendrą veiklą.

Socialiniame darbe šios temos gilesnis nagrinėjimas yra aktualus siekiant išsiaiškinti, kaip galima efektyviau ir kokybiškiau padėti įsivaikinusioms šeimoms tiek viso įvaikinimo proceso metu, tiek vaiko adaptacijos periodu šeimoje ir kitose socialinėje aplinkoje. Socialinio darbuotojo vaidmuo įvaikinimo procese yra reikšmingas, kadangi jis dalyvauja visame įvaikinimo procese. Socialinis darbuotojas užsiima informacijos apie įvaikinimą viešiniu, sklaida visuomenėje, būsimų tėvių paieška, tačiau šioje srityje ypač svarbus yra ir bendradarbiavimas su kitomis institucijomis (švietimo įstaigomis, žiniasklaidos atstovais it kt.) bei finansinė valdžios parama. Socialinis darbuotojas taip pat dirba su šeimomis, su vaikais, todėl reikalinga šią problemą panagrinėti detaliau, siekiant apibrėžti socialinio darbuotojo vaidmens bei kompetencijos reikšmingumą, jo teikiamos socialinės pagalbos sritį. Šio darbo rezultatai naudingi socialiniams darbuotojams, psichologams, pedagogams ir kitiems specialistams, kurie dirba įvaikinimo srityje.

1. ĮVAIKINIMO SITUACIJOS KONTEKSTAS

1.1 Įvaikinimo samprata

Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos preambuleje pabrėžiama, jog vaikas gali visapusiškai ir deramai bręsti tik augdamas šeimoje, jausdamas laimę, meilę ir supratimą. Šeima teikia vaikui tokią apsaugą, rūpestį ir globą, kokios reikia jo gerovei, atsižvelgiama į jo poreikius, abu tėvai yra atsakingi už vaiko auginimą ir auklėjimą. Šeima reikalinga vaiko fiziniam, dvasiniam, protiniam, doroviniam ir socialiniam vystymuisi. Todėl tėvų globos laikinai ar ilgam netekusius vaikus pirmiausiai stengiamasi sugražinti į jų biologines šeimas, tačiau minėtoje konvencijoje taip pat nurodoma, kad laikinai ar visam laikui netekęs savo šeimos aplinkos, vaikas turi gauti alternatyvią priežiūrą, kuria galime laikyti ir įvaikinimą (Vaikų teisių konvencija, 1995).

Įvaikinimas yra naujos šeimos suteikimas vaikui, kuriuo negali rūpintis jo biologinė šeima, įvaikinimas susijęs su artimais santykiais, meile, netektimi, vaiko rūpinimusi ir įsipareigojimu, meile ir sielvartu. „Įvaikinimas yra legali procedūra, per kurią yra sukuriama nauja nuolatinė šeima vaikui, kurio tikrieji tėvai negali ar nenori savo vaiko, arba yra teisiškai atskirti nuo rūpinimosi ir priežiūros savo vaiku“ (Triseliotis, 1997).

Įvaikinimas – tėvystės įteisinimas žmonėms, nesantiems biologiniais vaiko tėvais. Įvaikinimu dalis biologinių tėvų teisių ir atsakomybės perduodama naujiems tėvams. Įvaikinto vaiko teisės yra lygios biologinių vaikų teisėms.

Pagal „Įvaikinimo apskaitos Lietuvos Respublikoje tvarką“ bendrosiose nuostatose taip pat yra įtvirtintas įvaikinimo apibrėžimas:

„Įvaikinimas - tėvų ir vaikų bei jų giminaičių pagal kilmę tarpusavio asmeninių ir turtinių teisių bei pareigų panaikinimas ir įtėvių bei jų giminaičių ir įvaikių bei jų palikuonių tarpusavio asmeninių ir turtinių teisių bei pareigų sukūrimas kaip giminaičiams pagal kilmę“ (Įvaikinimo apskaitos Lietuvos Respublikoje tvarka, 2002).

Vadinasi, įvaikinimas yra tam tikras būdas, kai legaliai perkeliama nuolatinė tėvų atsakomybė iš biologinių tėvų įtėviams, garantuojami visų vaiko vystymuisi reikalingų poreikių patenkinimas, šiuo procesu pripažįstama, kad yra sukuriami nauji giminystės ryšiai. Vaikas tampa pilnateisiu šeimos nariu tiek juridiniu, tiek socialiniu požiūriu.

Paprastai būsimieji įtėviai pageidauja įvaikinti kuo mažesnę sveiką arba neturintį žymių sveikatos sutrikimų vaiką. Į galimų įvaikinti vaikų apskaitą įrašomiems mažesnio amžiaus vaikams

įvaikintųjų šeimos surandamos gana greitai, išskyrus vaikus, turinčius specialiųjų poreikių ar sveikatos sutrikimų. Šeimų paieška tokių sutrikimų turintiems vaikams gali trukti ne vienerius metus, o vyresnių nei 10 metų neįvaikinamų vaikų skaičius išlieka didelis, nes šeimų, pageidaujančių įvaikinti tokio amžiaus vaikus, praktiškai nėra. Kaip pagrindinius jaunesnio vaiko pasirinkimo motyvus šeimos nurodo galimybę stebėti, kaip vaikas vystosi. Be to, daugiau yra šeimų, norinčių įvaikinti mergaitę nei berniuką. Tačiau pastebima tendencija, jog auga norinčiųjų įvaikinti šeimų, kuriems nesvarbi norimo įvaikinti vaiko lytis, skaičius.

Kiekvienam vaikui turi būti priimtas geriausiai jo interesus atitinkantis sprendimas. Tačiau ne visada vaikas, turėdamas galimo įvaikinti vaiko teisinį statusą, gali būti siūlomas įvaikinti. Tai priklauso nuo vaiko ryšių su biologine šeima (seneliais, broliais, seserimis ar kitais giminaičiais), vaiko amžiaus ir paties vaiko, galinčio išreikšti savo nuomonę, sprendimo. Todėl dažnai nors ir yra teisinis pagrindas įrašyti vaiką į galimų įvaikinti vaikų apskaitą, siūlyti jį įvaikinti konkrečiai šeimai neįmanoma, nes tai pažeistų jo teises ir interesus. Tam, kad būtų tinkamai išsiaiškinta vaiko nuomonė, būtina jam padėti suprasti, kas yra įvaikinimas, kokios jo pasekmės ir pan. Deja, globos įstaigose vis dar trūksta kompetentingų specialistų, galinčių tai padaryti. Dažniausiai pačios globos įstaigos personalas neigiamai vertina įvaikinimą ir tokią savo nuomonę pateikia vaikui. Todėl ir pastarasis pareiškia nenorą būti įvaikintu, realiai nesuvokdamas pasekmių. Tarnybos specialistai, įvertinę žalą, kuri gali atsirasti dėl tokio vaiko sprendimo, stengiasi patys lankytis globos įstaigose, bendrauti su vaikais, suteikti jiems daugiau išsamesnės informacijos (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie SADM 2007 m. veiklos ataskaita).

Taigi svarbiausia yra vaikui reikalingos priežiūros, meilės, supratimo, būtinų poreikių patenkinimo, nuolatinės šeimos, kaip pagrindinio gyvenimo pamato, sukūrimas ir palaikymas. Didžiausias dėmesys skiriamas vaikui, jo interesams, jo gerovei ir visapusiškam jo vystymuisi. Vaikas visapusiškai ir harmoningai vystytis gali tik augdamas šeimoje. Šeima yra svarbiausia terpė, kurioje vaikas gali sėkmingai augti, vystytis ir tobulėti. Jungtinių Tautų vaikų teisių konvencijos 20 straipsnis numato, kad vaikas, kuris laikinai arba visam laikui yra netekęs savo šeimos aplinkos arba kuris dėl savo interesų negali toje aplinkoje būti, turi teisę į ypatingą valstybės teikiamą apsaugą ir paramą. Valstybės, vadovaudamosi savo įstatymais, pasirūpina tokio vaiko alternatyvia priežiūra, kuria yra laikoma globa (rūpyba) ir įvaikinimas.

Svarbu paminėti, kad dažniausiai likusius be tėvų globos vaikus šeimose globoja giminaičiai (seneliai, vyresnieji broliai/ seserys, dėdės/ tetos), ir tik nedidelė vaikų dalis yra globojama šeimų, su

kuriomis nesieja giminystės ryšiai. Įvaikinimo atžvilgiu, šeimos įsivaikina dažniausiai visiškai svetimus vaikus.

Pažymėtina, jog tik maža dalis vaikų, galimų globoti ir įvaikinti, kurie įrašyti į sąrašus Valstybės vaiko teisių ir įvaikinimo tarnyboje prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, patenka į šeimas. Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, vaikų globos šeimoje ir įvaikinimo procesus stabdo tai, jog nėra pastovaus, sistemingo ir efektyvaus visuomenės informavimo apie įvaikinimą ir globą, jų naudą ir svarbą. Susidaręs neigiamas visuomenės požiūris į žmones, globojančius ar norinčius įvaikinti vaikus, taip pat neigiamai veikia šiuos procesus. Teigiamos įtakos globėjų ir įvaikintojų paieškai taip pat turėtų vaiko globos ir įvaikinimo propagavimas masinėse informavimo priemonėse, teigiamo globėjo įvaizdžio formavimas, sėkmingų globos ir įvaikinimo pavyzdžių viešinimas ir pan (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie SADM 2007 m. veiklos ataskaita).

Įvaikinimo situacija Lietuvoje. Lietuvos Respublikoje įvaikinimo problema yra pakankamai aktuali, kadangi nedarnių šeimų kasmet vis daugėja ir daug vaikų netenka tėvų globos. Vaikai praranda savo tėvų globą ir dėl įvairiausių priežasčių, pavyzdžiui, dėl tėvų mirties, dėl tėvų nesirūpinimo, smurto, skurdo, kartais patys tėvai atsisako savo vaikų. Kai vaikai patenka į laikinosios ar nuolatinės globos namus, pirmiausia pagrindinis tikslas yra grąžinti juos į biologinę šeimą, tačiau jei tai neįmanoma, kita išeitis, kuri geriausiai tenkintų vaiko poreikius, yra įvaikinimas.

Įvaikinimo klausimus Lietuvoje nuo 2001 m. liepos 1 d. reglamentuoja LR Civilinio kodekso trečioji knyga "Šeimos teisė". Iki tol įvaikinimą reglamentavo LR Santuokos ir šeimos kodekso nuostatos. Nuo 2001 m. liepos 1 d. įsigaliojęs Civilinis kodeksas nustatė daug naujų įvaikinimui būtinų sąlygų, iš kurių svarbiausios yra šios:

1) būtinas teismo patvirtintas įvaikinamo vaiko tėvų rašytinis sutikimas, kad vaikas būtų įvaikintas (CK 3.212 str. 1 d.);

2) jei įvaikinamas vaikas turi įstatymų tvarka paskirtą globėją (rūpintoją), reikalaujamas teismo patvirtintas globėjo (rūpintojo) rašytinis sutikimas (CK 3.212 str. 2 d);

3) reikalingas būsimųjų tėvių pasirengimo įvaikinti įvertinimas ir atitinkama išvada dėl įvaikintojų tinkamumo tapti tėviais (CK 3.217 str.);

4) nustatyta įvaikintojų amžiaus riba iki 50 metų, vyresni asmenys gali įvaikinti tik išimtiniais atvejais (CK 3.210 str. 1 d.); taip pat tik išimtiniais atvejais leidžiama įvaikinti nesusituokusiam asmeniui;

5) užsienio valstybės piliečiai gali pretenduoti įvaikinti vaiką tik jei per šešis mėnesius nuo vaiko įrašymo į galimų įvaikinti vaikų sąrašą nebuvo gauta Lietuvos Respublikos piliečių prašymų įvaikinti ar globoti vaiką (CK 3.224 str. 2 d).

Naujasis Civilinis kodeksas nenustato įvaikinimo panaikinimo pagrindų, taip dar labiau apsaugodamas įvaikinto vaiko teises. Pagal Civilio kodekso 3.227 str. 2 d. įvaikintojai laikomi vaiko tėvais nuo teismo sprendimo įvaikinti įsiteisėjimo ir neturi teisės prašyti, kad įvaikinimas būtų panaikintas, kaip buvo nustatyta anksčiau Santuokos ir šeimos kodekse (Socialinis pranešimas, 2002).

Galima teigti, kad Lietuvoje stengiamasi tobulinti ir griežčiau žiūrėti į įvaikinimo procesą, nustatomos naujos įvaikinimui būtinos sąlygos, pradėtas privalomas tėvių parengimas, palaiptui atsiranda paslaugų po įvaikinimo, kuriasi, pavyzdžiui, įsivaikinusių šeimų bendruomenės, šeimų palaikymo iniciatyvos, nors dar negalima kalbėti apie vieningą ir sklandžią įvaikinimo sistemą, o ypač tai pasakytina apie pagalbą tėviams vaiko adaptacijos šeimoje metu ir tolesnėje raidoje. Vis dar stokojama paslaugų globojančioms ir įvaikinusioms šeimoms, kurios susiduria su įvairiomis problemomis. Šių paslaugų teikimas geriausiai išvystytas didžiuosiuose Lietuvos miestuose ir tose savivaldybėse, kuriose yra VTAT socialiniai partneriai, vykdančys ne tik būsimų globėjų (rūpintojų) ar tėvių paiešką, atranką, organizuoja mokymus, bet ir teikia socialines paslaugas po vaiko globos (rūpybos) nustatymo šeimoje bei įsivaikinimo.

Pastaruoju metu mūsų šalyje sparčiai vystosi globėjų (rūpintojų) ir būsimų tėvių parengimo procesas. Mokymų metu potencialūs globėjai (rūpintojai), tėviai supažindinami su problemomis bei jų sprendimo būdais, pagalbos galimybėmis, auklėjant vaiką savo šeimoje. Lietuvoje parengta ir pradėta įgyvendinti bendra tėvių ir globėjų (rūpintojų) programa PRIDE. Šiuo metu yra atestuota 16 darbuotojų, VTAT socialinių partnerių, savivaldybėse vykdančių tėvių ir globėjų paiešką, rengimą ir įvertinimą. Jiems praversti mokymai apie tai, kaip dirbti naudojant sistemine PRIDE mokymo programą. Šios programos įgyvendinimas neapsiriboja vien būsimų tėvių ir globėjų (rūpintojų) rengimu. Paruošti specialistai teikia visokeriopą pagalbą įvaikinusioms ir globojančioms šeimoms, prisideda prie teigiamos visuomenės nuomonės apie globą ir įvaikinimą formavimo, skatina asmenis priglauti beglobius vaikus, vykdo tėvių ir globėjų paiešką (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie SADM 2007 m. veiklos ataskaita).

Įvaikinimo procedūros teisiniai ir socialiniai aspektai. Išanalizavus įvaikinimo atitinkamus įstatymus, procedūros aprašus, kurie pateikiami įvaikinimo tarnybų tinklalapyje, įvaikinimo procesas Lietuvoje gali trukti keletą mėnesių. Jis susideda iš kelių pagrindinių etapų: įvaikinimo sąlygų

išsiaiškavimo, dokumentų pateikimo, asmenų pasirengimo įvaikinti patikrinimo, norinčių įsivaikinti įtraukimo į apskaitą, vaiko pasiūlymo, pareiškimo įvaikinti teismui padavimo. Visas įvaikinimo procesas gali trukti nuo 3 iki 6 mėnesių. Įvaikinimo procedūrų atlikimo trukmė priklauso nuo pačios norinčios įvaikinti šeimos ar asmens aktyvaus dalyvavimo įvaikinimo procese.

Norintiems įsivaikinti asmenims siūlomi tik jų pageidavimus atitinkantys vaikai (pvz., jei norima įvaikinti vaiką iki 3 metų amžiaus, vyresnis nebus siūlomas), esantys galimų įvaikinti vaikų apskaitoje, nepriklausomai nuo vaiko įrašymo į šią apskaitą datos.

Galimi įvaikinti vaikai yra siūlomi eilės tvarka pirmiausiai į apskaitą įtrauktai šeimai, pageidaujanciai įvaikinti tam tikro amžiaus, lyties ir sveikatos vaiką. Siūlant vaiką įvaikinti yra atsižvelgiama į vaiko auklėjimo paveldimumą, etninę kilmę, kultūrinę priklausomybę ir gimtąją kalbą, todėl pirmenybė įvaikinti suteikiama Lietuvos respublikos piliečiams, taip pat užsienio valstybių piliečiams, turintiems lietuvišką kilmę (lietuvių kilmės asmeniu laikomas asmuo, kurio tėvai ar seneliai arba vienas iš tėvų ar senelių yra ar buvo lietuviai ir pats asmuo pripažįsta save lietuviu).

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba teikia informaciją apie vaiko socialinę kilmę, sveikatą, vystymąsi. Įvaikintojai gali paprašyti papildomų duomenų apie siūlomą įvaikinti vaiką. Išlaidas už papildomus sveikatos tyrimus dažniausiai turi padengti pati šeima.

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba rekomenduoja atvykti susipažinti su pasiūlytu įvaikinti vaiku. Sutikimą ar atsisakymą įvaikinti šeima priima laisva valia per 1 mėnesį nuo informacijos apie vaiką pateikimo dienos. Sutikimas gali būti duodamas bet kokia forma (laišku, elektroniniu laišku, faksimiliniu pranešimu).

Šeima gali atsisakyti įvaikinti jiems pasiūlytą vaiką. Tokiu atveju šeima turi nurodyti tokio atsisakymo priežastis. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba pasilieka sau teisę dėl pakartotinio šeimos pasirengimo įvaikinti įvertinimo. O šeimai sutikus įvaikinti jai pasiūlytą vaiką, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba išduoda leidimą tęsti įvaikinimo procedūrą.

Galimų įvaikinti vaikų apskaitoje yra daugiau vaikų negu Lietuvos Respublikos piliečių, norinčių įvaikinti vaiką, todėl, atsižvelgiant į šeimos pageidavimus, įvaikinamas vaikas gali būti pasiūlytas iš karto po to, kai šeima yra įrašoma į norinčiųjų įvaikinti apskaitą.

Buvo priimta bendroji tėvių ir globėjų parengimo programa PRIDE, kuri yra taikoma rengiant ir įvertinant būsimas tėvių ir globėjų šeimas, taip pat teikiant kvalifikuotą pagalbą įvaikinusioms ir globojančioms šeimoms. Be to atliekamas tėvių patikrinimas norint iširti ir įvertinti įvaikintojų gyvenimo sąlygas, socialinę aplinką, psichologinę būklę, gebėjimą būti tėviais,

galinčiais suteikti įvaikintam vaikui saugią aplinką ir užtikrinti pilnavertį vystymąsi. Šio patikrinimo metu būsimiesiems tėviams taip pat turi būti suteikta visa reikalinga informacija, kuri padėtų apsispręsti, ar įvaikinimas yra tinkamiausias būdas patenkinti jų tėviškus jausmus, ir priimti galutinį sprendimą.

Sveikatos apsaugos ministro ir Socialinės apsaugos ir darbo ministrės įsakyme „Dėl medicininių kontraindikacijų, kurioms esant asmenys negali būti įvaikintojai“ pateiktas asmenų sąrašas, kurie negali būti įvaikintojai, kuomet serga lėtiniu alkoholizmu, narkomanija, psichikos ligomis, žmogaus imunodeficito viruso (ŽIV) liga, plaučių tuberkulioze, kai išskiriamos tuberkuliozės mikrobakterijos, lėtiniu inkstų nepakankamumu, kai reikalinga dializė, Alzhaimerio liga, huntingtono liga, šonine amiotrofine skleroze, epilepsija su psichikos ir asmenybės pakitimais, daugiasisteme degeneracija, onkologine III, IV stadijos liga (Medicininių kontraindikacijų, kurioms esant asmenys negali būti įvaikintojai, sąrašas, 2001).

Ivažkinimas registruojamas remiantis teismo sprendimu dėl įvaikinimo civilinės metrikacijos įstaigoje, įregistravusioje vaiko gimimą. Registruojant įvaikinimą, įvaikintojai civilinės metrikacijos įstaigai privalo pateikti vaiko gimimo liudijimą, teismo sprendimą įvaikinti bei savo pasus. Registruojant įvaikinimą, įrašomas civilinės būklės akto įrašo papildymo, pakeitimo įrašas, kuriuo pakeičiami duomenys apie vaiką ir jo tėvus. Pakeitus atitinkamus duomenis įvaikio gimimo įrašė, išduodamas naujas vaiko gimimo liudijimas. Įregistravus įvaikinimą, į tėvių pasus įrašomi duomenys apie įvaikį (Civilinis kodeksas, 2000).

Vaikas po įvaikinimo proceso tampa pilnateisiu naujos šeimos nariu. Jis taip pat tampa teisėtu visos giminės nariu, įgyja teises į šeimos turto paveldėjimą. Tuo tarpu įsivaikinusī šeima turi užtikrinti jo saugumą, fizinį, protinį, psichologinį vystymąsi, išsilavinimą, turi suteikti paramą, meilę, globą.

Lietuvoje įvaikintų vaikų (sutuoktinių ir be tėvų globos likusių) statistiniai duomenys

(1 lentelė)

Lietuvos Respublikos piliečių įvaikinti vaikai													
Metai	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Iš viso įvaikinta vaikų	126	314	293	227	204	119	137	159	117	194	144	175	137
Iš jų - be tėvų globos likę vaikai			124	57	43	37	56	75	61	93	88	106	81
Iš jų - sutuoktinių vaikai			169	170	161	82	81	84	56	101	56	69	56

(lentelė parengta pagal Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie SADM 2007 m. veiklos ataskaitą)

Vis daugiau lietuvių įvaikina po du be tėvų globos likusius vaikus. Per pirmąjį 2007 m. pusmetį 38 lietuvių šeimos įvaikino 42 be tėvų globos likusius vaikus. 28 vaikus įvaikino sutuoktinių poros, 11 – vieniši asmenys ir 3 – vienas iš sutuoktinių, kai susituokę buvo Lietuvos ir užsienio šalies asmenys. Apie 20 įvaikintų vaikų buvo iki trejų metų amžiaus, 14 – iki šešerių. Lyginant su 2006 metų to paties laikotarpio duomenimis, Lietuvos Respublikos piliečių įvaikintų beglobių vaikų skaičius beveik nepasikeitė. Daugiau kaip pusę įvaikintų vaikų šeimos iki įvaikinimo globojo. Po 2 vaikus įvaikino 2 sutuoktinių poros, vieniša moteris ir vienas iš sutuoktinių. 2006 metais šis skaičius buvo perpus mažesnis.

Įvaikinimo tarnybos duomenimis būtų galima išskirti tokias tendencijas: įvaikintų beglobių vaikų skaičius išlieka stabilus; vis daugiau lietuvių įvaikina vyresnius, iki šešerių metų vaikus, su išgydomomis sveikatos problemomis; daugėja šeimų, įvaikinančių po kelis vaikus; išaugo beglobių vaikų, įvaikintų vienišų asmenų (moterų), skaičius

Mūsų šalyje dažniausiai įvaikinti pageidauja 30-40 metų moterys ir vyrai, turintys aukštesnįjį arba aukštąjį išsilavinimą, uždirbantys 1000-3000 litų per mėnesį. Pagrindinė lietuvių įvaikinimo priežastis – negalėjimas susilaukti savo vaikų. Tačiau daugėja šeimų, kurios augina biologinius vaikus ir įvaikina be tėvų globos likusį mažylį. Dauguma siekia įsivaikinti kūdikius arba vaikus iki vienerių metų, tačiau pastaraisiais metais vis daugiau būsimųjų tėvų pageidauja vyresnio nei trejų metų amžiaus vaiko ir nesibaimina dėl to, kad jis ilgesnį laiką gyveno vaikų globos namuose. Galbūt tai lemia jog po truputį keičiasi teigiama linkme visuomenės požiūris į įvaikinimą, pradedama manyti, kad ir vyresnius vaikus galima tinkamai adaptuoti ir išauklėti tėvų šeimoje, nesibaiminama vaiko adaptacijos sunkumų. Be to, labai svarbus yra tėvų tinkamas, profesionalus paruošimas vaiko atėjimui į šeimą.

1.2 Įvaikio adaptacijos fazės

Kiekvienam vaikui sėkmingai augti bei tobulėti reikia šeimos, nes jis turi būti visapusiškai saugus. Įvaikinimas - pati geriausia išeitis bešeimiams vaikams ir kartu vienas iš galimų pasirinkimų šeimoms, kurios savo namų šilumą nori pasidalinti su jos neturinčiais. Įvaikinimas suteikia galimybę vaikui augti mylinčioje šeimoje, o tėviams - realizuoti save kaip tėvus. Vaiko atėjimas į šeimą yra pasikeitimų laikas. Šeimoje atsiradus naujam nariui, atsiranda nauji mamos, tėvo, brolio, sesers vaidmenys. Šeima turi prisitaikyti prie naujų aplinkybių, keisti gyvenimo stilių bei elgseną.

Įsivaikinusi šeima ir jų įvaikis turės praeiti ilgą adaptacinį periodą. Kuo vaikas vyresnis, tuo ilgiau trunka kol užmezgamas tvirtas vaiko ir tėvų ryšys. Daugeliui vaikų būna sunku integruotis į naują šeimą. Jie gali būti liūdni, nusiminę, bijoti naujo atstūmimo ir bandyti „naujuosius“ tėvus išsišokančiu elgesiu. Įtėviams taip pat sunku, kadangi vaikas ateina su savo įpročiais, kalba.

Yra išskiriamos trys įvaikio adaptacijos šeimoje fazes (Didžbalienė, 2007):

I fazė – „susipažinimas“ arba „medaus mėnuo“. Šiuo periodu tėvai nori suteikti vaikui kuo daugiau meilės ir šilumos, o vaikas mėgaujasi naująja padėtimi. Atrodo, kad jis yra pasiruošęs gyvenimui naujoje šeimoje. Daugelis vaikų iš karto suaugusius šeimos narius ima vadinti mama ir tėčiu. Bet tai dar nereiškia, kad vaikas juos pamilo - jis tik nori pamilti savo naujuosius tėvus. Šiuo periodu vaikas pamato daug naujų žmonių, kuriuos jam sunku įsiminti. Todėl vaikas gali kartais pamiršti kur jo mama ir tėtė. Tai vyksta todėl, kad vaiko smegenys kol kas nepajėgios įsiminti ir įsisavinti tiek daug įspūdžių, kurių lavina ant jo užvirto arba jam dar kartą reikia pasitvirtinimo, kad tai jo naujieji tėvai.

II fazė – „grįžimas į praeitį“ arba „regresija“. Pirmieji vaiko įspūdžiai nuslūgo, praėjo euforija, nusistovėjo tam tikra tvarka – prasideda sudėtingas ir ilgas procesas, kai visi šeimos nariai pratinasi vienas prie kito. Vaikas pradeda suprasti, kad tai kiti žmonės nei jis buvo praręs, šeimoje kita tvarka. Vaikas iš pradžių laikėsi taisyklių, nes tai jam buvo naujiena. Dabar naujiena praėjo ir jis bando elgtis taip, kaip yra įpratęs, žiūrėdamas, kas patinka, o kas nepatinka aplinkiniams. Vyksta gana skausmingi įprasto elgesio ir įpročių pokyčiai. Šioje stadijoje vaikui gali pasireikšti įvairūs simptomai: naujovių atsisakymas, nepaaiškinami pykčio priepuoliai ar verksmas, bejėgiškumo jausmas. Kai kurie vaikai ilgą laiką bijo pasilikti namuose be savo naujųjų tėvų, nepaleidžia jų nuo savęs nei minutei, jie bijo, kad tėvai išeis ir nebegrįš.

III fazė – „pripratimas“ arba „lėtas atsistatymas“. Gali būti, kad tėvai netikėtai pastebės, jog vaikas paaugo. Dingsta įtampa, vaikas pradeda juokauti, aptarti savo problemas ir sunkumus su suaugusiais. Vaikas pripranta prie šeimos elgesio, taisyklių. Jis pradeda elgtis natūraliai, kaip ir bet kuris biologinis vaikas savo šeimoje.

Visgi svarbu žinoti, kad įvaikinto vaiko adaptacija dar priklauso ir nuo jo amžiaus, charakterio savybių, asmeninių ypatumų bei praeities išgyvenimų. Kiekvienu atveju tai yra labai individualus procesas. Dažniausiai iki įvaikio atėjimo į šeimą įtėviai jaučiasi savimi pasitikintys, pakankamai pasiruošę išspręsti visas iškilusias problemas. Euforija ir pasitikėjimas – tipinė įtėvių būseną. Kaip praeis adaptacinis periodas dar priklauso nuo to, kaip sutuoktiniai palaiko vienas kitą. Šiuo periodu

labai svarbu, kad iškilus sunkumams šeima nebūtų palikta likimo valiai. Įtėvams labai svarbu žinoti, kad bet kada gali kreiptis pagalbos į specialistus (socialinius darbuotojus, psichologus, psichoterapeutus ir t.t.) bei kitas įsivaikinusias šeimas.

1.3 Socialinės adaptacijos samprata

Adaptacija - tai išorinės tiesioginės patirties perėmimas, asmenybės prisitaikymas prie normų, nuostatų, socialinių bei kultūrinių vaidmenų. Tačiau skirtingų psichologinių teorijų atstovai yra suformulavę savo adaptacijos sampratas. Čia pateikiama keletas skirtingų požiūrių.

Neobihevioristai adaptaciją supranta: a) kaip būseną, kurioje individo poreikiai iš vienos pusės, ir aplinkos reikalavimai iš kitos, yra pilnai patenkinami. Tai harmonijos tarp individo ir socialinės aplinkos būseną (galima sakyti, tai tik sąlyginė harmonija); b) procesas, kurio dėka ši harmonija yra pasiekama. Tai suprantama kaip aplinkos keitimas ir biologiniai pasikeitimai organizme. Šie pakitimai vyksta remiantis elgesiu (reakcijomis), kuris atitinka esamą situaciją. Bihevioristų požiūrio trūkumas yra tas, kad jie kalba apie biologinius pasikeitimus, o neanalizuoja asmeninių pasikeitimų, įvykstančių individo adaptacijos procese, nekalba apie psichinių adaptacijos mechanizmų naudojimą. Bihevioristai taip pat daugiau dėmesio kreipia į grupių, o ne individų adaptaciją. Svarbus elementas, kurį pažymi bihevioristai, – elgesio modifikacijos mokymosi adaptyvų charakterį (Nalčadžian, 1988). Bihevioristai teigia, “(...) kad asmenybės bruožai formuojasi tik mokantis, o mokymąsi jie laiko patirties sąlygotu elgesio pasikeitimu”(Furst, 1998). Iš tiesų, elgesio keitimas mokantis sudaro platų socialinės adaptacijos poskyrį. Išmokymo elementai yra vieni iš svarbiausių įgyjant adaptacinius mechanizmus (Nalčadžian, 1988).

J. B. Rotter, vienas socialinio išmokimo teorijos kūrėjų, toliau plėtojo elgesio išmokimo sampratą. Jis rašo, jog “Asmens elgesys, poreikiai ir tikslai nėra savarankiški, jie priklauso funkciškai susijusioms sistemoms. Šių santykių prigimtį lemia ankstesnioji patirtis” (Rotter, 1999, p. 395). “Elgesys visuomet yra kryptingas. Individas reaguoja tokiu išmoktu elgesiu, kuris toje situacijoje suteiks didesnę pasitenkinimą”(Rotter, 1999, p. 401). Daugelį psichoanalitikų gynybos mechanizmų Rotter vadina elgesiu ir kalba apie jų išmokimą (Rotter, 1999). Interakcinio požiūrio šalininkai naudoja “efektyvios asmenybės adaptacijos” terminą. Jis taikomas kalbant apie daugialypę adaptaciją, kurią pasiekusi asmenybė atitinka minimalius visuomenės reikalavimus ir lūkesčius. Su amžiumi šie lūkesčiai darosi vis sudėtingesni. Laukiamas rezultatas tas, kad asmenybė pereitų nuo pilnos priklausomybės ne tik iki nepriklausomybės, bet ir iki atsakomybės už kitų gerovę.

Adaptyvumas pasireiškia dviem atsakų/ reakcijų į aplinkos poveikį būdais: a) priėmimas ir efektyvus atsakas į tuos socialinius lūkesčius, su kuriais susiduria kiekvienas, priklausomai nuo savo amžiaus ir lyties; b) lankstumas, efektyvumas susidūrus su naujomis ir potencialiai pavojingomis sąlygomis, o taip pat sugebėjimas suteikti įvykiams sau naudingą kryptį. Psichoanalizės teorijos atstovai remiasi S.Freud požiūriu į asmenybę. Yra trys asmenybės sudarantys deriniai: Id (instinktyvūs potraukiai), Ego (šių potraukių kontrolė ir derinimas su aplinka) ir Superego (moralės normos ir idealai). Ego kovoja su Id, Superego ir išorine aplinka. A.Freud plačiai nagrinėja gynybinės adaptacijos mechanizmus ir procesus. Gynybos mechanizmais siekiama įveikti nerimą sąmonės lygyje. Jie padeda prisitaikyti prie aplinkos ir mažina nerimą, nors perdėtas jų naudojimas kenkia asmenybės vystymuisi (Kočiūnas, 1995). Įvairūs autoriai mini skirtingus mechanizmus ir jų priskaičiuojama gana daug, todėl detaliam jų apžvelgti nebūtų prasminga.

Specialiai adaptacijos klausimu domėjosi H.Hartmann (1990). Jis teigia, kad ne visada adaptacija aplinkoje esti konfliktinė. Hartmann įveda naują nekonfliktuojančią Aš (Ego) sferą. Taigi adaptacijos mechanizmai atlieka ne tik gynybinę funkciją. Anot psichoanalitikų, gerai adaptuotas žmogus yra tas, kurio produktyvumas, gebėjimas mėgautis gyvenimu ir psichinė pusiausvyra yra nepažeisti.

Psichoanalitikai kalba apie dvejopą adaptaciją: a) aloplastinę adaptaciją (aplinkos keitimą); b) autoplastinę adaptaciją (asmenybės pasikeitimus). Hartmann įveda dar vieną - tinkamos aplinkos paiešką (Hartmann, 1990).

Taigi kiekviena teorija turi teigiamą įnašą į socialinės adaptacijos supratimą. Apibendrinant socialinės adaptacijos sampratą, galima pasinaudoti psichologijos žodynu, kur socialinė adaptacija apibrėžiama, kaip “asmenybės prisitaikymas prie socialinės aplinkos. Socialinės adaptacijos turinį sudaro asmenybės socialinių poreikių patenkinimo dinamika. Skiriami ontogenetinis ir situacinis socialinės adaptacijos aspektai. Ontogenetiniu požiūriu adaptacijos adekvatumą lemia tai, ar žmogus realizuoja socialinius poreikius pagal savo amžiaus galimybes. Ontogenetinis adaptacijos aspektas reiškia tai, kad žmogus sprendžia problemas vis nauju, aukštesniu lygiu... Situacinis adaptacijos aspektas reiškia prisitaikymą prie konkrečios situacijos. Abu aspektai yra susiję” (Psichologijos žodynas, 1993, p. 283-284). Vaiko socialinę adaptaciją naujoje aplinkoje ypač sąlygoja tai, kaip tinkamai jis bus tam paruoštas. Taigi svarbu vaikui suteikti informaciją apie socialinius santykius ir elgesio normas naujoje aplinkoje.

Persiorientavimas prie naujų socialinių reikalavimų sukelia daugybę psichoemocinių sunkumų (Nalčadžian, 1980). Socialinius poreikius griežtai atskirti nuo kitų žmogaus poreikių

beveik neįmanoma. Net ir biologinių poreikių tenkinimą sąlygoja socialinė aplinka. Tenkindamas šiuos poreikius, žmogus paprastai, laikosi socialinių normų, taisyklių. Tačiau teoriškai yra kalbama apie socialinius poreikius. Dažniausiai minimi bendravimo, išitvirtinimo, saviraiškos poreikiai. Taip pat galima įvardinti socialinio pritarimo, artumo, globojimo, ar globos siekimo, priklausomybės, savarankiškumo, dominavimo, paklusnumo ir kt. Nepatenkinęs socialinių poreikių žmogus nežūva, bet jis tampa problema tiek sau tiek kitiems (Suslavičius, 1998).

Pastaruoju metu, kalbant apie socialinę adaptaciją, dažnai minimas problemais įveikiantis elgesys, (angl. *coping*; kol kas nėra nusistovėjusio vieno tinkamo lietuviško termino, atitinkančio anglišką sąvoką, todėl siekiant išreikšti visas sąvokos prasmes, tekste tenka versti ją keliais žodžiais) arba tokio įveikimo strategijos. Folkman ir Lazarus priešiniamsi apibūdina “kaip kognityvines ir elgesio pastangas, skirtas nugalėti, toleruoti ar sumažinti išorinius bei vidinius reikalavimus ar konfliktus tarp jų” (Suslavičius, 1998). Haan įveikimą apibrėžia kaip adekvačias pastangas įveikiant sunkumus. Suslavičius naudoja terminą “priešinimasis”. Priešinimosi strategija yra bendra elgesio kryptis, kurią žmogus pasirenka kritinei situacijai įveikti (Suslavičius, 1998). Pabrėžiama, kad įveikimas prasideda suvokus aplinkos iššūkį.

Kai iššūkis ar reikalavimas yra per didelis, įveikimas gali virsti gynyba. Yra skiriamos dvi įveikimo strategijos: viena orientuota į problemą, kita orientuota į emocijas, pastaroji dar kartais vadinama gynybine. Matuojant į emocijas nukreiptas strategijas yra kreipiamas dėmesys į savęs kaltinimą, vengimą ir iliuzinius norus. Apskritai emocinė strategija trukdo adaptacijai, bet kategoriškai to tvirtinti negalima, nes reikia atsižvelgti į situacijos pobūdį. Dažniausiai tai priklauso nuo to, kiek žmogus galvoja galįs kontroliuoti situaciją. Kontroliuojamuose įvykiuose orientuotos į problemą priešiniamosi strategijos yra adaptyvesnės. Priešingai, nekontroliuojamuose įvykiuose adaptyvesnės yra į emocijas orientuotos strategijos. Vargu ar galima kalbėti apie orientuotas į problemą strategijas netekties atveju (Suslavičius, 1998). Ypatingai mažai galimybių kontroliuoti situaciją turi vaikai, praeityje atskirti nuo šeimos ir apgyvendinti įtėvių šeimoje. Todėl būtų tikslinga, analizuojant į įtėvių šeimą patekusių vaikų adaptaciją, daugiau dėmesio skirti strategijoms, orientuotoms į emocijas.

Reikia paminėti, jog gynybinės strategijos ir gynybos mechanizmai yra skirstomi pagal jų naudojimo sąmoningumą. Gynybinės strategijos – sąmoningai susikuriamos, o gynybos mechanizmai visiškai ar iš dalies yra nesąmoningi. L.I.Božovič nagrinėjo vaikų adaptacijos reikšmę jų asmenybei. Apibendrinamas vaiko asmenybės vystymosi tyrimų rezultatus Božovič teigia, kad kuo didesnis vaiko asmenybės išsivystymo lygis, tuo laisvesniu jis tampa. Vaiko asmenybės

formavimas vyksta ne prisitaikant prie jį supančios aplinkos reikalavimų, bet pastovaus jo kūrybinio aktyvumo, nukreipto į jį supančios aplinkos pertvarkymą ir savęs paties keitimą, sąlygose. Tokios kūrybiškai aktyvios, laisvos asmenybės formavimui reikia tinkamų socialinės aplinkos sąlygų, gero auklėjamojo darbo. Vaikai, neturintys sąlygų vystyti aktyvaus prisitaikymo įgūdžių yra priversti išsiugdyti kitas savybes, pvz., tyrinėjant internato auklėtinius buvo pastebėta, kad įgūdžių stoka yra kompensuojama taikant įvairias gynybines strategijas: vietoje kūrybinio mąstymo išsivysto stereotipinis, vietoje savo elgesio valdymo - orientacija į išorinę kontrolę, vietoje sugebėjimo pačiam susitvarkyti sudėtingoje situacijoje – tendencija reaguoti stipriomis emocinėmis reakcijomis, įsižeidimu, atsakomybės užkrovimu kitiems (Jakentaitė, 1992).

G. Navaitis nurodo – “Atskirti psichologinius ir socialinius sunkumus galima tik labai sąlygiškai” (Navaitis, 1997, p. 16). Kaip matome, ir kalbant apie socialinę adaptaciją neišvengiamai tenka paminėti kai kuriuos, taip vadinamus, psichologinius dalykus, tokius kaip įveikimo strategijos, gynybinis elgesys, nes jie neišvengiamai įtakoja tolimesnį individo elgesį ir adaptaciją socialinėje aplinkoje. Terminas “socialinė” tyrime yra suprantamas plačia, sociologų taikoma prasme apimant ir asmenybės vidinę pusę, “(...) nes ir tą, tariamai nesąmoningą, dalį formuoja socialiniai faktoriai lygiai taip pat, kaip ir tą, kuri laikoma sąmoninga. Kitaip tariant, žmogus nėra *taip pat* ir socialinė būtybė, bet jis yra socialus kiekvienu savo egzistencijos aspektu (...)” (Berger, 1995, p. 107-106). Panašios nuomonės laikosi ir kai kurie psichoanalitikai. H.S.Sullivan nuomone, “asmenybė formuojasi ir funkcionuoja kaip tarpasmeninių ryšių (*interpersonal relations*) laukas, todėl asmenybei apibūdinti ir jai daryti poveikį galima tik per *santykį*, kuriame dalyvauja mažiausiai du žmonės” (Jakentaitė, 1992, p.70).

Įvaikinimas yra pakeičiamosios globos forma. Vaiko biologinė šeima visam laikui pakeičiama kita šeima taip, kad kažkas kitas užimtų visus tėvų vaidmens aspektus. Vaiko gyvenime tai yra didelis perversmas. Vaikas patiria ne tik visišką atsiskyrimą nuo savo šeimos ar globos institucijos, jam taip pat tenka prisitaikyti prie naujų tėvų, naujų seserų, brolių, naujos giminės, pasikeitusios aplinkos, kitos mokyklos ar ugdymo įstaigos, kitos vaikų grupės. Šie pokyčiai gali net destruktiviai paveikti vaiką. Vaikas, atsiskirdamas nuo savo įprastos aplinkos, patiria traumą, be to jo dar laukia ilgas prisipratimo procesas prie naujos socialinės aplinkos, ir tai emociškai žaloja vaiką. (Kadushin, Martin, 1988).

Vaiko adaptacijai tėvių šeimoje turi įtakos daugelis faktorių. Labai svarbi yra ankstyvesnė vaiko patirtis, ypač kokios buvo jo galimybės susikurti sveiką prierašumą. Kartais vaikas jau savo

šeimoje yra patyręs įvairių atsiskyrimų ar emocinę deprivaciją. Minėti faktoriai stipriai įtakoja tolimesnę vaiko adaptaciją, todėl į juos vertėtų atkreipti didesnę dėmesį.

Prieraišumas. Kaip teigia prieraišumo teorijos šalininkai, prieraišumas yra vienas svarbiausių vaiko ir motinos santykių aspektų. Su jo formavimusi siejasi žmogaus fizinė, emocinė plėtra, sėkminga adaptacija ir psichinė sveikata (Suslavičius, 1998).

Taigi, kalbant apie vaikų socialinę adaptaciją svarbu atsižvelgti į prieraišumo teoriją. Šios teorijos pradininkas J. Bowlby, kurdamas savo prieraišumo teoriją, rėmėsi teiginiu, kad žmogus turi įgimtą predispoziciją formuoti artimus santykius. Prieraišumą Bowlby apibrėžė, kaip vidinį besitęsiantį ryšį, kuriam būdingas artumo su prisirišimo asmeniu siekimas ir protesto reakcijos į išsiskyrimą. Pirmiausia tokiu prieraišumo asmeniu būna vaiko motina ar kitas jį globojantis žmogus. Prieraišumu yra tenkinami ir kiti socialiniai poreikiai, pvz.: sauga, pritarimas, artumas. Bowlby teigia, jog individo santykių kūdikystėje, vaikystėje ir paauglystėje pagrindu susiformuoja artumo ieškojimo ir artumo išreiškimo kitam modeliai, turintys įtakos visam likusiam gyvenimui (Suslavičius, 1998). Nuo motinos atskirtų vaikų tyrimai rodo, kad viena iš svarbiausių motiniškos meilės netekimo pasekmių yra nesaugaus prieraišumo susiformavimas. Vaikai nori turėti artimus santykius su kitais žmonėmis, tačiau kartu ir bijo galimo santykių nutrūkimo. Atsiskyrimas nuo motinos ar nenuolatinė globa gali paskatinti prieštaringų reakcijų susiformavimą, tai yra nesaugų prisirišimą arba agresyvų savarankiškumą, o kartais ir jų derinį (Bowlby, 1973). Tačiau prieraišumo teorija susilaukė ir kritikos dėl kategoriškumo ir vienpusiškumo. Psichoanalitikai pažymi, kad asmenybė, siekdama kompensuoti vaikystėje patirtą nepriteklių, kartais pasirenka socialiai nepriimtinius poreikių patenkinimo būdus. Pavyzdžiui, vogdamas vaikas nesąmoningai ieško kažko daugiau negu daiktų ar pinigų, - jis ieško prarastos tėvų meilės (Valickas, 1997). Kai vaikai palieka savo biologinių tėvų šeimą ar globos įstaigas ir patenka pas įtėvius, pradeda formuoti naujas prisirišimas. Šio prisirišimo formavimasis priklauso nuo įtėvių sugebėjimų, jų asmenybės bruožų ir vaiko savybių. V. Fahlberg ir kiti autoriai nurodo, kad vaikai, kurie buvo prisirišę prie juos globojusių asmenų, lengviau prisiriš ir prie naujos šeimos narių (Falberg, 1991). R.Kukauskas (1998) teigia, jog tai, kad prisirišimas prie vieno asmens skatina prisirišimą prie kitų, yra labai svarbus argumentas globos ir įvaikinimo sistemai. Žinoma, išsiskiriant vaikas patiria traumą, ir to reikėtų vengti. Tačiau ilgesnį laiką būti be prisirišimo prie kokio nors asmens gali būti dar kenksmingiau. Jei vaikas nors kartą patiria sveiką prisirišimą, yra didelė tikimybė, kad ateityje jis perkels prisirišimą įtėviams ar nuolatiniams globėjams.

Deprivacija. Svarbu apibrėžti termino “deprivacija” (*deprivation*) naudojimą ir reikšmę, nes tai yra plati sąvoka. Deprivacija reiškia kažko praradimą, netekimą dėl kokio nors svarbaus poreikio nepakankamo patenkinimo. Kai kurie autoriai šią sąvoką supranta, kaip nepakankamus emocinius vaiko ir motinos santykius - motiniškos globos deprivacija. Bowlby kalba ir apie dalinę deprivaciją, ten kur neįvyko tiesioginis motinos ir vaiko išsiskyrimas, tačiau jų santykiai dėl kokios nors priežasties apskurdinti ir yra nepatenkinami. Manoma, kad sveikam vaiko vystymuisi visų pirma reikia emocinės šilumos ir meilės. Tokiu atveju nepakankamas emocinių poreikių patenkinimas turi didžiausią neigiamą įtaką vaikui. J.Langmeier ir Z.Matejček (1984) naudoja “psichinės deprivacijos” terminą. Jie pateikia tokį psichinės deprivacijos apibrėžimą: tai psichinė būseną, atsirandanti dėl gyvenimiškų situacijų, kai subjektui nesuteikiama galimybė patenkinti kai kuriuos jo esminius psichinius poreikius pakankamu kiekiu per pakankamai ilgą laiką. Štai minėtų autorių įvardinami esminiai psichiniai poreikiai: 1) stimulų poreikis, tam tikru kiekiu ir įvairumu; 2) esminių sąlygų veikliam mokymuisi poreikis; 3) pirminių socialinių ryšių (ypatingai su motina), sudarančių galimybę veikliai esminei asmenybės integracijai, poreikis; 4) socialinės savirealizacijos, suteikiančios galimybę įvaldyti skirtingus socialinius vaidmenis ir vertybinius tikslus, poreikis. Kaip matome, čia pateikti poreikiai tiesiogiai arba netiesiogiai yra ir socialiniai. Taigi, minėtų autorių psichinės deprivacijos samprata apima ir socialinę deprivaciją. Bendrai reikia pabrėžti, kad motiniškos meilės ar kito asmens dėmesio stoka kai kurių autorių dar yra vadinama socialine deprivacija (Mielke, 1997).

Vienas iš deprivacijos faktorių yra vaiko atskyrimas nuo motinos ir jam įprastos socialinės terpės. Tarpasmeninių santykių sutrikimai tarp šeimos narių, nepriklausomai nuo to ar atsiskyrimas įvyksta ar ne, daro didelę deprivacinę įtaką, t. y. trukdo vaikui patenkinti jo esminius psichosocialinius poreikius. Tuo tarpu geras ryšys bent su vienu iš tėvų gali sumažinti neigiamas išsiskyrimo pasekmes.

Nagrinėjant deprivaciją patyrusius vaikus yra pastebima, kad jie skirtingai prisitaiko prie aplinkos. J.Langmeier ir Z.Matejček (1984) deprivaciją išgyvenusius vaikus skirsto į keletą tipų: 1) užslopinto, pasyvaus ir regresyvaus tipo vaikai; 2) vaikai, pasižymintys pakeičiamuoju poreikių tenkinimu; 3) vaikai su perdėtu socialiniu interesu (hiperaktyvūs); 4) yra išskiriamas ir gerai prisitaikiusių vaikų tipas (nors ir pastarojo tipo vaikai irgi turi tam tikrų problemų). Detaliau galima paminėti vaikus, kurie socialinių poreikių nepatenkinamumą bando kompensuoti kitais dalykais. Žinoma, kiekvienas vaikas pasirenka skirtingus kompensavimo būdus. Kartais vaikai yra linkę viską kompensuoti maistu, ir jie dažnai persivalgo. Kai kurie vaikai neturėdami pastovių ir užtikrintų

santykių tampa pastoviai besiskundžiančiais. Kiti demonstruoja atvirą agresyvumą. Reikia pabrėžti, kad toks kompensuojantis elgesys yra žemesnio lygio ir daugiausia yra nukreiptas į biologinius poreikius (valgymas, masturbacija, seksualinis aktyvumas, manipuliavimas daiktais vietoj kontakto su žmonėmis; nusiskundimai vietoje aktyvaus siekimo įsijungti į grupę; vėliau perdėtas mėgavimasis savimi, ir dažniausiai fiziniame lygyje; matant kitų skausmą greičiau pasireiškia piktdžiugiškumas, negu teigiami draugiškumo ir užuojautos jausmai ir t. t.

Išsiskyrimas. Išsiskyrimas yra vienas iš deprivacijos faktorių. J.Langmeier ir Z.Matejček (1984) išsiskyrimą apibrėžia kaip situaciją, kurioje nutrūksta specifinis ryšys tarp vaiko ir jo socialinės aplinkos.

Bowlby (1973) pastebėjo, kad dėl išsiskyrimo, visų pirma, sutrinka normalus nerimo jausmo valdymo procesas. Kiekvienas mažas vaikas turi ne tik meilės ir prisirišimo jausmą, bet ir neapykantos, ir priešinimosi jausmus. Todėl jis jaučiasi kaltas ir bijo, kad bausmė už neigiamus jausmus bus tėvų praradimas. Esant normalioms sąlygoms, tėvams pastovus buvimas su vaiku padeda jam susitvarkyti su šiais jausmais. O kai vaikas netenka minėto raminančio elemento, tai nerimas sustiprėja, sujaukdamas jo elgesį ir pažeidžia vystymąsi (Langmeier J., Matejček Z., 1984).

Klasikinės psichoanalizės vaikams kūrėja Anna Freud teigia, kad vaikų, augančių atskirai nuo motinos, stebėjimo duomenys koreliuoja su individų, turinčių nukrypimų, duomenų analize. Tai leidžia daryti išvadą, kad motinos ir vaiko ryšys negali būti nutrauktas be rimtų pasekmių vaiko emociniam vystymuisi (Freud, 1991). J. Bowlby patvirtina A.Freud išvadas. Jis teigia, kad netekimas motiniškos meilės ankstyvame amžiuje, daro ilgalaikę įtaką protiniam ir asmeniniam vaiko vystymuisi. J.Bowlby pateikia sugrupuotus šaltinius, kuriais remdamasis, daro minėtas išvadas. Tai trijų rūšių šaltiniai: 1) tiesioginiai vaikų psichinės sveikatos ir vystymosi stebėjimai prieglaudose, ligoninėse, vaikų namuose. 2) jaunuolių ir suaugusiųjų, kurie pastaruoju metu kenčia nuo psichinių negalių, vaikystės istorijų nagrinėjimas; 3) ilgalaikiai vaikų, ankstyvajame amžiuje kentėjusių nuo deprivacijos, psichinės būsenos tyrimai. J.Bowlby teigimu, šie tyrimai patvirtina ir papildoma vienas kitą. Jie aiškiai rodo, kad netekimas motiniškos meilės beveik visada sąlygoja fizinių, intelektualinių ir socialinių vaiko vystymąsi, gali atsirasti fizinių ir psichinių ligų simptomai (Bowlby, 1973). Deprivaciją patyręs vaikas gali neišgyventi bendrumo ir susivienijimo su kitais žmonėmis jausmų, net ir tapęs paaugliu ar pilnai suaugęs. Jis aplinkinius gali suvokti kaip keliančius grėsmę ir dėl to, labai padidėja priešiško bei agresyvių reakcijų tikimybė (Valickas, 1997). Pasak Bowlby deprivacijos pasekmės didele dalimi priklauso nuo vaiko amžiaus, jo ankstesnės patirties, išsiskyrimo laiko, nuo naujos priežiūros sąlygų. Kuo ilgesnis deprivacijos laikas, tuo žemesnis vaiko

vystymosi lygis. Kai kurie tyrinėtojai mano, kad po trijų mėnesių deprivacijos įvyksta reikšmingi pakitimai ir pilnas išgijimas pasiekiamas retai, jeigu iš viso būna kada pasiekiamas. Eksperimentiniai duomenys liudija, kad nesveiko vystymosi simptomai mažėja, jeigu vaikas patiria papildomą rūpestį iš motiną pakeitusio asmens. Galima dalinai išvengti neigiamų pasekmių, jeigu pirmus metus vaiku rūpinsis motiną pakeitęs asmuo. Tačiau kai kurie tyrinėtojai mano, kad motinos pakeitimas dažnai yra žalingas jau nuo trijų mėnesių. Tuo tarpu visi sutinka, kad toks rūpinimasis yra būtinas ir jį privalu suteikti.

Antrais ir trečiais gyvenimo metais emocinis vaiko reagavimas į išsiskyrimą yra žymiai stipresnis: jis dažnai nenori priimti naujos motinos, stipriai sielvartauja ištisias dienas, savaites ir netgi ilgesnį laiko tarpą, jis rėkia arba stena, maistą kaip ir kitas paslaugas atmeta. Po kurio laiko jis nusiramina ir gali pasidaryti apatiškas. Po savaitių ar net mėnesių jis gali demonstruoti savo ankstesnį kūdikišką elgesį: šlapintis į lovą, reikalauti, kad jį pastoviai nešiotų ant rankų ir pan. (Bowlby, 1973). Šio amžiaus vaikų elgesys skiriasi. Kuo intymesni ir laimesni buvo vaiko santykiai su savo motina, tuo jis stipriau kenčia. Tie vaikai, kurie neturėjo pastovios motinos, nerodo panašios reakcijos - rezultatas jau pažeisto emocinio gyvenimo. Audringa reakcija tokiais atvejais yra normali, o apatiškas nuolankumas - nesveiko vystymosi rezultatas (Bowlby J., 1991) Vyresni vaikai elgiasi visiškai priešingai. Vaikai, turėję geras motinas, lengviau išgyvena išsiskyrimą. Laimingas vaikas, pasitikintis motiniška meile, nepasidaro nepakeliamai baikščiu; tuo tarpu sunerimęs vaikas, abejojantis gerais motinos jausmais, dažnai neteisingai supranta įvykius. Jis gali būti įsitikinęs, kad yra atskirtas dėl savo blogo elgesio. Ir tas neteisingas suvokimas gali būti užslėptas, tiek nuo kitų, tiek nuo pačio vaiko. Tokiu būdu, vaikams nuo penkių iki aštuonių metų, jau linkusiems į emocinius sutrikimus, išsiskyrimas gali pakenkti. Tuo tarpu ramūs tokio amžiaus vaikai išsiskyrimą patiria beveik be pakenkimo. Bet visgi abiejose grupėse daug kas priklausys nuo to, kaip vaikas bus paruoštas išsiskyrimui, kaip su juo elgsis, ir kaip po išsiskyrimo jį pasitiks mama (Bowlby, 1973).

Yra pastebėta, kad atsiskyrimas nuo motinos sukelia labiau nepageidautinas pasekmes, kai vaikai auga nestabiliose šeimose ir kai tėvai grasina juos palikti, norėdami tik sudrausminti. Kuo daugiau papildomų sunkinančių aplinkybių (bloga vaiko priežiūra, prievartos naudojimas, emocinio bendravimo su kitais stoka ir kt.), tuo labiau tikėtina, kad atsiras negrįžtamas susvetimėjimas tarp vaiko ir kitų žmonių. Kai kurie autoriai, pavyzdžiui, J.Ranschburg pažymi, kad socialinei dezadaptacijai daugiau įtakos turi ilgalaikiai konfliktiniai santykiai šeimoje, negu motinos ar tėvo netekimas (Čekuolienė, 1991).

Tad kokio amžiaus vaikui motiniškos meilės trūkumas jau nežalingas? Visi sutaria, kad nuo trijų iki penkių metų amžiaus rizikos galimybė dar yra didelė, nors daug mažesnė negu ankstyvesniame amžiuje. Tokio amžiaus vaikams jau nebūtinai pastovus motinos būvimas. Jie jau miglotai gali įsivaizduoti motinos sugrįžimą. Gebėjimas kalbėti suteikia galimybę paprastaiems paaiškinimams, ir vaikas geriau supranta motiną pakeitusį asmenį. Bet jeigu vaikas nepatiria supratingos ir dėmesingos globos, pasekmės gali būti labai sunkios, prilygstančios pasekmėms vaikų nuo vienerių iki trijų metų. Po penkių metų rizika mažėja dar labiau, nors neabejotina, kad didelė dalis vaikų, nuo penkių iki aštuonių metų, nesugeba patenkinamu būdu prisitaikyti prie išsiskyrimo, ypač jeigu jis netikėtas. Net ir tokio amžiaus vaikams išsiskyrimas kartais sukelia rimtų problemų. Būna atvejų, kai vaikai po išsiskyrimo jau nebesugeba sukurti tvirtų santykių, yra prislėgti, agresyvūs, pradeda neapkęsti aplinkinių žmonių. Galimas dalykas, kad blogiausia deprivacijos pasekmė vaikams, netekusiems motinos, esti sunkumas jiems patiems tapti gerais tėvais. Nuo penkių iki šešiolikos metų vaikai vis dar nėra emociškai savarankiški. Todėl ir tokio amžiaus vaikus išsiskyrimas kartais paveikia traumuojančiai. Jie ilgisi namų, pablogėja dėmesys pamokų metu, kartais pasireiškia neurozės simptomai.

Nors daugeliui šios apraiškos išnyksta be rimtų pasekmių, kitiems išlieka ir sugrįžus į šeimą. Labai stipriai gali paveikti ilgalaikiai kankinantys pergyvenimai. Tokių pergyvenimų pasekmės pasireiškia šiais būdais: a) priešiška reakcija motinos atžvilgiu su ja susitikus; b) pernelyg dideli reikalavimai motinai arba ją pakeitusiam asmeniui; c) džiaugsmingas, bet negilus prisirišimas prie visų prieinamų suaugusių; d) apatiškas atsisakymas visų emocinių prisirišimų.

Reiktų atkreipti dėmesį į tuos vaikus, kurie yra prieraišūs visiems. Paprastai jie būna ramūs, paklusnūs, juos lengva valdyti, yra gerų manierų. Tačiau jų prisitaikymas yra melagingas, nes nesiremia realiu asmenybės vystymusi. Žinoma, vaikų reakcijos gali keistis priklausomai nuo jų gyvenimo sąlygų. Asmenys, pakeičiantys motiną, gali apatiškus ar be atrankos draugiškus vaikus padaryti savininkiškais. Tokių vaikų pavydas ir noras valdyti bet kurį suaugusį neturi ribų. Taip atsitikdavo su tais vaikais, kurių ankstyvesniems santykiams su motina trūko pastovumo ir išsiskyrimas jiems buvo ne naujiena (Bowlby, 1973).

Deprivacijos įveikimo būdai. Tiriant vaikų socialinę adaptaciją tėvių šeimoje, verta susipažinti ir su deprivacijos pasekmių pašalinimo galimybėmis. Tai turėtų padėti atrasti ir vaiko adaptaciją teigiamai veikiančius faktorius. Kalbant apie deprivacijos pasekmių pašalinimo galimybes reikia atkreipti dėmesį į kai kuriuos teorinius vystymosi klausimus. Išmokimo teorija suponuoja, kad vystymasis visiškai arba beveik visiškai priklauso nuo išorinės

stimuliacijos. Todėl vaikas, kurio vystymasis yra sutrikęs dėl išorinės stimuliacijos deprivacijos, palaipsniui gali atsistatyti normos, jeigu jam bus pašalinta deprivacija ir bus suteikta pakankamai laiko išmokyti. Psichoanalizės teorijos šalininkai teigia, kad motiniška deprivacija gali būti postūmis gynybinio elgesio pasirinkimui, kuris gelbsti vaiką nuo skausmingos frustracijos, sukeltos ieškant tarpasmeninių ryšių. Įsitvirtinęs gynybinis elgesys turi tendenciją išsilaikyti, izoliuodamas vaiką nuo sąveikos su pasauliu galinčiu suteikti jam paramą, galinčiu būti naudinga, jeigu tik vaikas būtų atviras pagalbai. Laikantis tokios pozicijos, deprivacijos pasekmių pašalinimas priklauso nuo sėkmės išardant šį gynybinį procesą. Toks požiūris siejasi ir su kai kuriais išmokymo teorijos pastebėtais fenomenais: vieną kartą išmokyta elgesio tvarka gali būti rimta kliūtis naujos elgesio struktūros išmokimui (Ainsworth, 1991).

Kai kurie psichologai, nurodo sensitivityvines arba kritines vystymosi fazes, kurių metu, esant adekvačioms sąlygoms normaliai vystosi tam tikri procesai. Bet jeigu nėra tinkamų sąlygų šių procesų vystymasis gali nutrūkti. Neišnaudojus amžiaus periodų gali būti sunku ar tiesiog neįmanoma sudaryti atitinkamus įgūdžius, ko nors išmokyti. Reikia pažymėti, kad šios, aukščiau paminėtos, pozicijos nėra nesuderinamos. Jos visos leidžia pilniau paaiškinti kai kurių deprivacijos pasekmių pašalinimo galimybes. M.Ainsworth bando atsakyti į klausimus: Ar galima panaikinti motiniškos deprivacijos pasekmes ir kaip pilnai tai galima padaryti? Tirdami intelektualines funkcijas gali atrodyti, kad neigiamos pasekmės kartais yra pašalinamos. Tačiau yra pastebėta, kad kai kuriuos pažeidimus ypač sunku atitaisyti. Tai – kalbos, abstrakcijos ir sugebėjimo turėti stiprų ir ilgalaikį tarpasmeninį prisirišimą sutrikimai. Individas, gali pakankamai gerai dirbti, normaliai elgtis kasdieniniuose socialiniuose kontaktuose su draugais ir kolegomis, bet gali būti visiškai bejėgis, susidūręs su žymiai artimesnių tarpasmeninių santykių (santuokos, tėvystės) reikalavimais. Taip pat reikia atkreipti dėmesį, kad egzistuoja ir vidiniai užslėpti pažeidimai. Vaikai patyrę deprivaciją ir išoriškai atrodantys nuo jos jau pagiję, yra ypatingai jautrūs išsiskyrimo grėsmėi. Ankstyvasis vaikų patyrimas gali duoti pradžią procesui, kuris ilgą laiką būdamas užslėptu, gali peraugti į patologines reakcijas. Tebesitęsiantis tarpasmeninių santykių stokos, iškreiptumo, nepastovumo poveikis gali žymiai padidinti tuos pažeidimus, kurie priešingu atveju daugiau ar mažiau normalizuojasi. Greitą ir sąlyginai pilną atstatymą, M.Ainsworth teigimu, galima paaiškinti kentėjimo pašalinimu ir išvadavimu iš dar nesustabarėjusio gynybinio elgesio (Ainsworth, 1991).

Kai kurios vaikų adaptacijos problemos ir jų įveikimo būdai. Čia bus siekiama pažvelgti į įsivaikinimo procese iškylančias psichosocialines problemas. Daugelis tų problemų yra dėl įvairių skausmingų ir nepageidaujamų jausmų, dėl išgyvenamo išsiskyrimo, ir kuriuos vaikas vienaip arba

kitaip turi išreikšti. Negalima kalbėti apie socialinę adaptaciją tėvių šeimoje, neišigilinus, kas vyksta vaiko viduje, kokie yra jo jausmai ir poreikiai. Tie jausmai ir poreikiai yra sukelti socialinės aplinkos, o jų išreiškimas vėlgi daro įtaką aplinkai. Kiekvienas vaikas į išsiskyrimą reaguoja kitaip. Išskylantys jausmai priklauso nuo vaiko amžiaus, intensyvumo ir charakterio, jo ryšių su biologiniais tėvais, jo ankstesnės patirties, sugebėjimo suvokti tai, kas vyksta. L.Littner (1990), stebėdamas persikėlimą patyrusius vaikus, teigia, jog pasireiškia tam tikros bendros nerimo ir baimės reakcijos. Didelės dalies tų reakcijų, dėl jų skausmingumo ir nepageidaujamo, vaikai neišsąmonina, ir jos yra slopinamos. Nepriklausomai nuo to, ar tai atitinka realybę ar ne, iš pradžių vaikai patiria sąmoningą ar nesąmoningą apleistumo jausmą, kuris apima praradimo, atmetimo, įžeidimo, menkumo ir nevertumo elementus. Be to, vaiką užplūsta visiško bejėgiškumo ir nesugebėjimo kontroliuoti situaciją jausmai. Vaikas dėl apleistumo ir bejėgiškumo jaučia pyktį savo biologiniams tėvams. Tačiau bejėgiškumo ir menkumo jausmai provokuoja poreikį tą pyktį atmesti. Vietoje to, kad pripažintų nepageidaujamus jausmus, jog jis neturi galimybės kontroliuoti šių skausmingų įvykių, vaikas stengiasi tai paneigti įsitikinimu, jog jis yra pilnai atsakingas už išsiskyrimą.

Vaikas pradeda kaltinti save už visus iki išsiskyrimo įvykusius incidentus. Šis kaltės jausmas jam padeda neigti pyktį savo tėvams - jis yra blogas, o ne jie. Vaikas savyje pradeda ieškoti įvairių blogybių, kuriomis jis galėtų kaltinti save dėl išsiskyrimo. Jis dažnai atsirenka savo vystymosi tarpsnio sąlygotą problemą, kuri laike sutampa su atsiskyrimo įvykiais. Vaikas gali jaustis kaltas, kad jis savo netinkamu elgesiu nepateisino biologinių tėvų lūkesčių. Arba vaikas gali jaustis blogu dėl savo nepageidaujamų impulsų: dėl įvairios kilmės pykčio savo motinai, arba dėl konkurencijos su jaunesniu broliu, dėl rungtyniavimo su savo tėvu ar vyresniu broliu, arba seksualiniu susidomėjimu motinos atžvilgiu. Kiekvienas iš tų, kalte ar gėda apsunkintų jausmų, gali duoti vaikui pagrindą jaustis kaltu dėl išsiskyrimo ir persikėlimo.

Egzistuoja dar vienas svarbus jausmas, tai išsiskyrimo bausmės baimė. Vaikas bijo, kad jis gali būti nubaustas išsiskyrimu. Baimė kyla mažiausiai dėl trijų priežasčių: 1) intensyvus pykčio jausmo, kuris stimuliuoja bausmės laukimą; 2) vaikai, nesuvokdami troškimo nubausti save tikisi perkėlimo, arba norėdami kontroliuoti ir nukenksminti per daug drastišką bausmę, patys perkelia į mažesnę; 3) be to, vaikas pats apkaltina save dėl išsiskyrimo įvykių išprovokavimo ir tikisi tolygaus atlygio dėl savo prasižengimų. Mažesni vaikai turi nesąmoningą tendenciją tikėtis, kad tėvai jį visiškai paliks ir jis vėliau numirs. Vyresni vaikai paprastai nesąmoningai laukia, kad jie bus fiziškai sužaloti. Be to, dauguma vaikų nesąmoningai tikisi, kad jų tėvai mirs. Dalinai tai siejasi su pačių

vaikų piktais linkėjimais tėvams, dalinai su mintimi, kad tėvų praradimas yra dalis bausmės, kurios jie yra nusipelnę.

Susumuodamas psichologines problemas, su kuriomis vaikas turi susidoroti, Littner (1990) nurodo, kad pirmoji problema – skausmingų jausmų valdymas; įskaitant apleistumo, bejėgiškumo ir pykčio jausmus, taip pat visiško apleistumo ar tėvų mirties baimę ir kūno sužalojimų ar savos mirties baimę. Ryšyje su tais jausmais, vaikas savo elgesiu išreiškia pykčio jausmus, bejėgiškumo jausmo ir laukiamos bausmės kontrolę. Antroji problema, kurią vaikas turi įveikti – pradinis jausmas tėvių atžvilgiu, jų įvaizdžio susidarymas. Vaikas pereina nuo pažįstamos socialinės aplinkos prie visiškai nežinomos. Pradžioje, kol dar vaikas negali tikroviškai įvertinti naujų tėvių realiai su jais gyvendamas, vaikas turi tendenciją perkelti jau turimus jausmus į tėvius ir laukti iš jų drastiškų bausmių.

Nesvarbu, kokie geri bebūtų tėviai, mūsų vertinimu, vaikams jie yra svetimi, nelaimių tiekėjai. Naujieji tėvai sukelia dar vieną grėsmę: ar tėviai jį globos ir, jeigu taip, tai kiek ilgai; o gal jie bus tokie, kaip biologiniai tėvai ir taip pat jo išsižadės. Taigi, vaikas savo naujuose namuose turi dėti pastangas, kad priverstų naujuosius tėvus norėti jį laikyti, stengtis jiems įtikti, ir tokiu būdu kontroliuoti apleidimo baimę. Kaip jau buvo minėta, vaikas sąmoningai nesuvokia daugelio savo jausmų ir būgštavimų, nes jie yra numalšinami vaiko viduje. Ir nors daugelis jausmų yra užslopinti, galima pastebėti nerimo apraiškas. Tai gali pasireikšti per emocines reakcijas. Galima stebėti tokius nerimo požymius, kaip padidėjęs aktyvumas, įtampa, vėmimas, miego sutrikimai, rėkimas, valgymas, skrandžio sutrikimai, nykščio čiulpimas, supimasis, galvos daužymas, masturbacija. Net ir tada kai vaikas apsipranta naujoje šeimoje ir suformuoja ryšius su tėviais, jam vis dar iškyla problemos dėl patirto atsiskyrimo. Jis gali būti labai jautrus bet kokiam patyrimui, kuris gali sukelti atsiskyrimo nuo naujų tėvių grėsmę. Tokia grėsmė gali kilti per atostogas, atsidūrus ligoninėje, arba šeimai persikraustant į naują gyvenamąją vietą ir pan.

Vaikas taip pat gali reaguoti į savo vidinius impulsus. Tai gali būti tie impulsai, kurie vaiko manymu, bus nepageidautini tėviams. Tai jausmai, dėl kurių vaikas save apkaltino per pirminį atsiskyrimą, pvz., pyktis jaunesniam vaikui šeimoje; arba tai gali būti vystymosi sukelti impulsai, suponuojantys atsiskyrimą, pvz., seksualiniai ar nepriklausomybės jausmai. Kai vaikas formuoja santykius su naujais tėvais, jis ne tik bijo situacijos, keliančios naujo išsiskyrimo grėsmę, bet jis taip pat bijo artimų emocinių santykių. Jame pastoviai auga noras mylėti tėvius ir būti jų mylimam, tačiau paraleliai didėja įvairūs būgštavimai. Kol jis dar gerai nepažįsta savo tėvių, jis gali reaguoti į naujus santykius tik savo ankstesnės patirties šviesoje. Jis jau žino, kad

tėvų meilė yra negailestinga ir lydima apleistumo. Ar gali jis tikėtis kažko geresnio iš savo tėvų? Tad pirmasis emocinio artumo pavojus – gąsdinanti atsiskyrimo ar palikimo galimybė. Iškyla grėsmė, kad visi nepageidaujami ir skausmingi jausmai, kuriuos jam teko slopinti per pirmąjį atsiskyrimą, gali vėl pasikartoti. Taip pat reikia atkreipti dėmesį, kad kai kurie vaiko emocinio artimumo sunkumai neturi jokio tiesioginio ryšio su jo išsiskyrimo patirtimi. Rimos problemos susijusios su artumu gali egzistuoti dar vaikui esant su tėvais iki išsiskyrimo ir tie sunkumai, kartu su senais elgesio metodais gali būti perkelti į naujus santykius. Be to, vaikas gali patirti realias problemas tiesiogiai dėl naujų globėjų. L.Littner (1990) toliau nagrinėja, kaip vaikas bando valdyti ir sujungti jausmus, kylančius dėl išsiskyrimo. Jis teigia, kad kiekvienas vaikas yra unikalus individas, su savitais elgesio modeliais. Vystydamasis vaikas, mokosi naudoti tą patį elgesį, siekdamas įvairių tikslų. Todėl išsiskyrimo ir persikėlimo proceso eigoje jis gali naudoti identišką elgesį tam, kad išreikštų savo jausmus ir atliktų įvairius uždavinius. Tačiau egzistuoja tam tikri bendri principai, kaip vaikas susidoroja su savo vidinėmis problemomis. Tie elgesio metodai yra universalūs ir nėra specifiniai vien tik įvaikintiems vaikams. Kol vaikas nepagyvena ilgesnio laiko naujoje šeimoje, jis neturi galimybių išmokti adekvačių problemos įveikimo metodų ir jis naujoje situacijoje naudojami tuo elgesiu, kurį naudodavo praeityje susidurdamas su panašiomis problemomis. Todėl tik gerai žinodami vaiko praeitį, galime pilnai suprasti jo elgesį išsiskyrimo ir persikėlimo į naują šeimą metu, pvz., vaikai gali naujai aktyvizuoti pseudo ankstyvą subrendimą, kurio jie buvo išmoko, psichologinio atsiskyrimo nuo motinos momentu, gimus jaunesniam broliui. Vaikas iš pradžių bijo savo naujų tėvų, taip pat bijo apleistumo, abejingumo ir bausmės. Kad užsitikrintų saugumą ir įveiktų savo baime, vaikas siekia sukelti atsakomąjį susidomėjimą ir palankumą. Pseudo subrendimas, susitepimas, muštynės, provokuojantis elgesys – visa tai gali būti bandymai, pasinaudojant senų santykių su tėvais modeliu, užmegzti emocinį kontaktą su tėvais. Tuo siekiama sukelti emocinį atsaką, kuris užtikrintų jų dėmesį, malonumą, atleidimą, susidomėjimą, kalbę, baime ar pyktį, kas vienaip ar kitaip vaiką nuramintų. Vaikas tikisi sukelti tai, kas jam žinoma ir labiau patikima.

L.Littner (1990) aprašo tokius atvejus. Nors vaikas ir buvo išmokytas naudotis tualetu, patekęs į naują šeimą jis susitepdavo. Toks elgesys gali būti vertinamas kaip psichologinė reakcija į nerimą. Bet nagrinėjant vaiko istoriją buvo pastebėta, kad kažkada vaiko susitepimas yra iššaukęs didelį motinos emocinį atsaką. Taigi susitepimas gali būti sąmoningai nesuvoktas siekimas sukelti panašų emocinį atsaką ir jo naujoje šeimoje tam, kad nuramintų savo baimes. Dar vienas vaikas, kuris susilaukdavo biologinės motinos dėmesio tik kai ji ant jo supykėdavo, naujoje šeimoje irgi stengėsi

daryti viską, kad tik supykdytų tėvius. Apibendrinamas temą apie vaiko persikėlimo problemų įveikimo metodus, L.Littner rašo, kad vaikas savo elgesiu pasiekia dviejų tikslų. 1) Padeda vaikui, išreikšti daugelį jo jausmų ir poreikių; tai gali būti meilės siekis ar pykčio jausmų išreiškimas. Tokiu būdu, pavyzdžiui, užslopintas pyktis gali būti netiesiogiai išreiškiamas susitepant, arba betarpiškiau, per provokuojantį elgesį. 2) Tuo pačiu tai yra bandymas nusiraminti baimės akivaizdoje, stengiantis išvengti atstūmimo, mažinant kaltės ar gėdos jausmus, kontroliuojant bausmę ir saugantis nuo jos (Littner, 1976).

Pasak V. Fahlberg (1991) ne visi skausmingų emocijų įveikimo (*coping*) keliai yra naudingi. Suaugusieji ir vaikai naudoja daugybę psichologinio gynimosi būdų tam, kad susidorotų su emociniu skausmu. Nors iš pradžių ta gynyba gali apsaugoti, tačiau po kurio laiko ji neabejotinai tampa kliūtimi ir būna nenaudinga. Todėl yra būtina padėti identifikuoti ir įveikti gynybą, kuri trukdo individo augimui. Profesionalai turi tokius gynybos būdus atpažinti ne tik vaikuose, bet ir savo, globėjų ir tėvių elgesyje.

Neigimas, vengimas, minimizacija – tai įprasti gynybos būdai. Tėviai turi žinoti, jog kartais vaikų pykčio biologiniams tėvams jausmai yra perkeliama į naujos šeimos narius. Tai irgi įprastas gynimosi būdas (Fahlberg, 1991). Jau buvo minėtas gynimosi būdas per slopinimą (*repression*). Be trumpo teigiamo efekto, jis taip pat daro žalą asmenybei ir jos tolimesniems santykiams su aplinkiniais. Slopinimas blokuoja įvairius impulsus ir stabdo jų išreiškimą. Tada neišvengiamai tenka naudotis, neatitinkančiais tikrovės, ankstesniame amžiaus tarpsnyje susiformavusiais elgesio modeliais. Tai užšaldo psichinę energiją, kuri galėtų būti naudinga naujų, atitinkančių situaciją, įgūdžių susiformavimui. Tai mažina emocinį vaiko lankstumą ir užkerta kelią pilnutiniam fizinių, intelektualinių ir emocinių galių funkcionavimui (Littner, 1990). Tėviams tai svarbu žinoti, kad galėtų tinkamai suvokti vaiko elgesį, jo psichinę ir fizinę raidą ir tinkamu auklėjimu ją keisti.

1.4 Tyrimo tikslas

Tyrimo tikslas. Šiuo darbu siekiama išanalizuoti, kaip įvaikinti vaikai adaptuojasi šeimoje ir naujoje socialinėje aplinkoje (ikimokyklinio ugdymo įstaigoje, šeimos, draugų tarpe, bendruomenėje) apklausiant keturias įsivaikinusias šeimas.

Tyrimo objektas – tėvių patirtis. Per tėvių atskleistą įsivaikinimo patirtį galima analizuoti įvaikio adaptaciją šeimoje, kitoje socialinėje aplinkoje, pokyčius šeimos gyvenime, vaiko elgesio ir

raidos kitimą, santykio su naujais tėvais užmezgimą ir to santykio vystymąsi. Kadangi įvaikiai buvo gana maži (trys vaikai buvo keturių metų amžiaus ir vienas – dviejų metų) ir negalintys patys papasakoti apie savo adaptaciją soc. aplinkoje (ne visi vaikai aiškiai galėjo kalbėti – vienas berniukas turi vidutinį kalbos neišsivystymą, o kitas vaikas taria dar tik kelis žodžius), todėl buvo tikslinga apklausti jų tėvius ir analizuoti jų suteiktą informaciją (šie vaikai buvo įvaikinti maždaug prieš 2 – 3 metus).

Tyrimo uždaviniai:

- Išanalizuoti tėvių įsivaikinimo procesą;
- Išanalizuoti vaiko adaptacijos šeimoje ypatumus;
- Išanalizuoti vaiko įsitraukimą į socialinę aplinką (giminių, draugų tarpą, bendruomenę, ikimokyklinio ugdymo įstaigą);
- Išanalizuoti sutuoktinių santykius, pokyčius šeimos gyvenime.

2. TYRIMO METODIKA

Tiriamieji

Šiam kokybiniam tyrimui pagal turimus kontaktus buvo pasirinktos įsivaikinusios keturios šeimos. Visose šeimose buvo apklaustos moterys, nes taip buvo priimtinau ir patogiau pačioms šeimoms (vyrai buvo labai užimti; su jais nepavyko suderinti laiko dėl interviu).

2.1 Tyrimo metodas

Vaiko adaptacijai tėvių šeimoje analizuoti buvo pasirinktas kokybinis tyrimas. Jis ypatingai tinkamas, kai nedaug žinoma apie egzistuojančią problemą. Tokio tyrimo rezultatai pateikia platesnę, problemą paaiškinančią, informaciją. Gautos informacijos nesiekama suvesti į skaičius, nes norima analizuoti konkretaus žmogaus patirtį, išgyvenimus, atskleisti kokias prasmes tam suteikia patys respondentai.

Buvo pasirinktas pusiau struktūruoto interviu metodas, nes taip galima gauti daugiau ir platesnės informacijos apie vaiką, įsigilinti į tas problemas, kurias pirmiausiai pastebi tėviai. Jau pokalbio pradžioje galima pastebėti tėvių naudojamą žodyną ir bendravimo būdą, ir tai pritaikyti tolimesnio interviu metu formuluojant klausimus. Visada galima patikslinti nesuprastą klausimą. Norint gauti kuo išsamesnę informaciją, buvo naudojami daugiausia atviri klausimai arba uždari klausimai informacijos patikslinimui. Pokalbio sklandumui palaikyti nebuvo laikomasi klausimų eiliškumo. Apie įvaikintus vaikus buvo apklaustos keturios jų motės.

Kokybinio tyrimo tradicija nurodo, jog subjektyvios žinios taip pat yra vertingos ir gali egzistuoti greta objektyvių. Tyrėjas nebijo sąveikos su tiriamu reiškiniu, todėl ir tekste, nevengiama naudoti asmeninės ir neformalios kalbos. Klausimai buvo orientuoti į vaikų savijautą, elgseną, ir socialinius poreikius prisitaikant prie naujos aplinkos tiek šeimoje, tiek bendraamžių tarpe ir ikimokyklinio ugdymo įstaigoje. Jų problemos atsispindi elgesyje, kurį gali pastebėti su jais esantys žmonės. Be to, vaikų adaptacijos šeimoje pilnesniam suvokimui naudinga sužinoti ir pačių tėvių įsivaikinimo situacijos vertinimą, jų naudojamus elgesio problemų sprendimo būdus ir jų poveikį šeimai.

Interviu klausimai sudaryti iš šių dalių:

1. Faktai, duomenys apie vaiką, sutuoktinius;
2. Įvaikinimo proceso eiga;

3. Vaiko adaptacija įvairiose socialinėse aplinkose (šeimoje, giminėje, ikimokyklinio ugdymo įstaigoje, bendruomenėje);

4. Pokyčiai sutuoktinių santykiuose ir šeimos gyvenime.

2.2 Tyrimo atranka

Tyrimė buvo naudojama netikimybinė tikslinė atranka: tyrimo elementai pasirinkti pagal tyrimo tikslą (tiriamos šeimos, kurios yra įsivaikinusios vaikus vidutiniškai prieš du metus, ir galinčios pasidalinti savo patirtimi, susijusia su įvaikinimu), nes negalima pasakyti generalinės visumos skaičiaus, bet galima rasti jos elementus. Tyrimo elementų buvo ieškoma pagal turimus kontaktus, kuriuos suteikė organizacija SOTAS (ši organizacija iš anksto susisiekė su tomis šeimomis ir tik tuomet gavusi šeimų sutikimą dėl interviu davimo, suteikė tyrėjui įtėvių kontaktinius duomenis). Iš viso buvo apklausta keturios moterys iš įvaikinusių šeimų.

2.3 Tyrimo eiga ir organizavimas

Šis tyrimas buvo vykdomas nuo 2009 m. kovo iki gegužės mėnesio. Apklausos laikas buvo neribojamas. Su dviem įsivaikinusiom mamom buvo kalbamasi jų šeimos namuose, o su kitom dviem – ramioje visuomeninėje aplinkoje. Visi interviu truko vidutiniškai apie valandą su puse laiko.

Tyrimė vadovautasi konfidencialumo ir laisvanoriškumo principais. Dėl susitikimų su įtėviais iš anksto tartasi telefonu. Buvo derinamas interviu laikas ir vieta. Interviu buvo įrašomas į diktofoną (suprantama, prieš tai gavus respondento sutikimą).

Interviu metu gauta medžiaga buvo išrašoma, parafrazuojama, skirstoma į konceptus ir kategorijas (pagal jas yra suskirstyta empirinė tyrimo dalis). Duomenims paaiškinti remiamasi įvairiomis teorijomis.

Be to socialiniame darbe dažnai yra naudinga pirmiau ištirti atvejį, o po to remtis atitinkamom teorijom. Surinkti duomenys ir jų analizė, atitinkamai kokybinio metodo savybėms, yra persmelkti subjektyvumo, tačiau dėl to jie nepraranda savo tikrumo. Pateikiant tyrimo duomenis yra nurodomos atrastos pagrindinės tendencijos, dažniausiai nepažymint atvejų skaičiaus. Kiekybiškai įvertinti duomenis, gautus užduodant atvirus klausimus, kai kuriais atvejais yra neprasminga. Gauti duomenys atspindi įvaikintų vaikų situaciją bei parodo ir kai kurias bendras naujose šeimose esančių vaikų socialinės adaptacijos tendencijas.

3. TYRIMO REZULTATAI IR JŲ ANALIZĖ

3.1 Įvaikinimo procesas

Darbe aprašomas įvaikinimo procesas apima pačią pradžią – nuo pirmų minčių ir idėjų apie svetimo vaiko priėmimą, iki vaiko atvykimo į naująją šeimą. Galima teigti, kad įvaikinimo procesas tęsiasi visą žmogaus gyvenimą, bet šioje dalyje bus analizuojamas tas etapas iki vaiko atėjimo į šeimą. Nors faktiškai pilnateisiais šeimos nariais vaikai tampa tik oficialiai įsiteisėjus įstatymui, visose apklaustose šeimose vaikai iki tol jau tam tikrą laiką gyveno kaip šeimos nariai tik teisiškai dar jais nebuvo pripažinti.

Įvaikinimo motyvai

Visos apklaustos šeimos neturėjo savo biologinių vaikų, o yra įsivaikinusios po vieną vaiką (iš apklaustų šeimų dviejose auga berniukai (2 ir 4m.) ir dviejose mergaitės (4m.). Šios šeimos yra įsivaikinusios vaikus prieš du – tris metus. Visos mamos teigė, kad seniai galvojusios apie įvaikinimą. Pavyzdžiui, Kajaus mamos vaikystės patirtis paskatino pasiimti auginti vaiką: „Aš tai nuo kokių aštuonių metų žinojau. Mes gyvenom šalia vaikų namų, tiesiog mes kai praeidavom ten vaikai pribėgdavo ir prašydavo „mamyte, pasiimk mane namo“ mano mamos. Mes buvom kadangi daugiavaikė šeima, mama sakydavo, kad negalim pasiimt daugiau. Aš sakiau, kai užaugsiu aš pasiimsiu vieną tikrai. Nu ir turbūt užsiprogramavau tą.“ Tomo ir Medos mamos pora metų galvojo apie vaiko pasiėmimą į šeimą, bet vis delsė, pratino save ir vyrus prie tos minties. Visai atvejais moterys labai domėjosi įvaikinimo procesu, ieškojo apie tai informacijos Internete, skaitė literatūrą apie vaikų psichologiją.

Didžiausias įsivaikinimo motyvas šioms šeimoms – noras turėti vaiką, pasijusti pilnaverte šeima. Juk šeima – daugiau nei teisinis, visuomeninis ir ekonominis vienetas. Tai meilės ir solidarumo bendruomenė, unikaliai suderinta mokyti ir perduoti kultūrinės, etinės, visuomeninės, dvasinės bei religinės vertybes, kurios yra esminės jos narių vystymuisi ir gerovei (Miškinis,2003). Šeimos esmę išreiškia prokreacija, kuri tiesiogine prasme susijusi su gyvybės suteikimu ir vaiko užauginimu. Tačiau mano apklaustos šeimos susidūrė su problemomis įgyvendinant šią funkciją. Tomo mama buvo patyrusi daug operacijų ir tai neleido susilaukti savų vaikų. Kajaus mama patyrė persileidimą. Agnės ir Medos mamos tiesiog žinojo, kad negali turėti savo vaiko. Tačiau noras turėti vaiką, atlikti tą reprodukcinę funkciją, kurią sąlygoja žmonių giminės pratęsimo būtinybė, vis tiek

išlieka. Tai tiksliai perteikia Agnės mamos žodžiai, kad „peraugo mūsų noras turėti savo vaiką į norą turėti vaiką“. Gyvenimas tik sau, tenkinant savo ir sutuoktinio poreikius nebeatrodė patrauklus. Visos mamos teigė, kad jautė kažkieno tai trūkumą šeimoje.

Dvi iš apklaustų moterų žengti pirmą žingsnį įsivaikinant paskatino jų sutuoktiniai. Tomo mama teigė, kad „jisai paprasčiausiai stumtelėjo“. Kelioms moterims apsispręsti įsivaikinti padėjo žiniasklaidoje viešinama informacija apie įvaikinimą, viešas kalbėjimas apie tai. Be to, Tomo mama pastūmėjo jos mamos užuominos įsivaikinti ir jos vyro bendradarbio įsivaikinimo pavyzdys. Kai aplinkui matai pavyzdžių ir girdi apie tai kalbant, tai atrodo daug paprasčiau ir lengviau padaryti. Medos mama pradėjo įvaikinimo procesą tik pamačius skelbimą apie įvaikinimą. Kai pirmasis žingsnis „veikti“ buvo žengtas, toliau visas įvaikinimo procesasėjo labai greitai. Šeimos lankė kursus, skaitė įvairią literatūrą. Visos šeimos jautėsi pakankamai gerai pasiruošusios įvaikinimui. Medos mama dirba mokytoja, tad turėjo patirties bendraujant su vaikais. Tomo mama sakė užauginusi sūnėną, tad taip pat turėjo motiniškos patirties ir įgūdžių. O materialus pasiruošimas vaiko atvykimui (vaiko kambario įrengimas, lovytės, drabužėlių, žaislų pirkimas) visais atvejais vyko tik po pirmojo susitikimo su vaiku.

Pageidavimai įvaikiui

Prieš kalbant apie susipažinimą su įvaikiu galima paminėti apie tėvų kriterijus (reikalavimus) būsimam naujam šeimos nariui. Medos mama teigė, kad norėjo tik mergaitės: „aš tai konkrečiai norėjau mergaitės, man trūko nu būtent tos tokios moteriškosios draugijos“. Kitoms trimis šeimoms vaiko lytis buvo visiškai nesvarbi. Kajaus mama norėjo tik sveiko ir kuo mažesnio vaiko (jie Kajų iš ligoninės pasiėmė praėjus keturioms dienoms nuo jo gimimo). Jai dar baimę kėlė tai, kad gali tekti rinktis vaiką: „Man tiktai tas baisiausia buvo jeigu reikėtų rinktis. Kaip va tu nueitum ir lieptų rinktis, kaip tu pasakytum tu man negražus, ar tu man nemielas ar kažką, ir aš va pasiimsiu kitą. Man tas buvo baisiausia ir kai taip viskas išsprendė viskas labai gerai“. O Tomo mamos pageidavimas buvo gana neįprastas: „Vienintelis dar buvo toksai dalykas. Aš vyrui pasakiau, kad norėčiau mėlynakio, nesvarbu berniukas ar mergaitė, nes mūsų visa šeima mėlynakiai“. Dabar moteris juokaudama pasakoja, kad šis pageidavimas neišsipildė. Jų šeima įsivaikino berniuką didelėm rudom akim. Galima tai aiškinti tuo, kad moteris nenorėjo, jog vaikas išsiskirtų iš jų šeimos rato ar nesukeltų kitiems įtarimo, kad tai ne jų vaikas. Tačiau galiausiai, susitikus su vaiku, šis veiksnys jau nebebuvo svarbus. Agnės šeima jokių reikalavimų vaikui nekėlė ir jų nuomone „išėjo geriausias

variantas, koks tik galėjo gautis“. Taigi galima teigti, kad visos be išimties šeimos buvo patenkintos vaiko pasiūlymu.

Susitikimas su vaiku

Pirmasis susitikimas su vaiku yra ypatingas ir tėvams ir vaikams. Šį susitikimą šeimos atsimins visą gyvenimą – tai yra momentas, kai sutuoktinių pora tampa tėvais, o vaikas atranda šeimą. Tai be galo svarbus įvykis tolimesniame jų bendrame gyvenime. Tomo mama labai taikliai apibūdino pirmąjį susitikimą: „Niekada nepamiršiu to. Tai kaip gimdymas vos ne“. Tai ypatingas momentas, kada šeima bando užmegzti ryšį su savo vaiku, kada pradedama pažinti vienas kitą. Tai pirmas žingsnelis tarpusavio pažinimo link. Tačiau kartais šis susitikimas gali nuliūdinti, kai vaikui keliami kokie nors lūkesčiai, kaip nutiko Medos mamai: „neatbėgo, nepakibo ant kaklo visiškai, kaip aš įsivaizdavau. Aš įsivaizdavau visiškai kitokią tą susitikimą. Mums pasakė, kad nėra blogai jei vaikas nepuola ant kaklo. Nors man norėjosi, kad jinai būtų pribėgusi“. Galima suprasti, kad moteris tikėjosi daugiau iš pirmojo susitikimo su įvaikiu ir dėl to jai teko nusivilti. Ji netgi bando pateisinti tokį abejingą mergaitės elgesį. Mano nuomone, eiti susitikti su vaiku reikia be jokių išankstinių nuostatų ar lūkesčių, kad galėtum vaiką priimti tokį, koks jis yra iš tiesų, o ne koks tu norėtum, kad būtų. Agnė ir Tomas labai stengėsi pasirodyti, ką jie sugeba prieš naujuosius tėvus ir jie greitai atrado tarpusavio ryšį. Kajaus mamos nuomonė buvo tokia, kad „jeigu pasižiūri, kaip tu gali nepaimt vaiko“. Pasak Tomo mamos „čia ne sofa, ne stalas, kad galėtum ieškoti kur pigiau ir gražiau yra“. Kaip ir gimstant žmogus negali pasirinkti kokio nori vaiko, taip ir įsivaikindamas, neturi teisės rinktis. Šeima turi pripažinti, kad kiekvienas vaikas yra žmogus kaip vertybė ir jis turi teisę į gyvenimą šeimoje.

Svarbu pabrėžti, kad visos apklaustos šeimos, prieš pasiimdamos vaiką į namus, buvo su juo susitikusios tik vieną kartą. Trys šeimos prasitarė, kad iš karto po susitikimo su vaiku apsisprendė jį įvaikinti. Nebuvo jokių dvejonų ar svarstymų. Jos manė, kad tai buvo joms skirtas vaikas ir dėl to skubėjo ruošti jo atvykimui tiek emociškai, tiek materialine prasme. Kajaus mama pasakojo: „aš turėjau pusdienį surinkti visą mantą, ką reikia kūdikėliui. Iš visų pusių pas mane buvo, visi draugai vieni per kitus ten staigiai ir lovytė ir vežimėlis ir viskas. Aš per pusdienį viską turėjau. Taip, staigiai“. Visos šeimos informavo artimuosius, draugus apie naujo šeimos nario greitą atsiradimą jų tarpe. Kajaus mama sakė: „aš tikrai pasiklausiau, paskambinau visiems savo sesėms, broliui; senelių nuvažiauvom paklausėm ar priims, kad paskui nebūtų, kad jisai jausis nemylimas ar kažką“. Daugelis šių šeimų artimųjų jau iš anksto žinojo apie šeimos planus įsivaikinti ir tam pritarė. Visos mamos

teigė, kad toliau įsivaikinimo procesas buvo labai greitas ir po trumpo laiko jų namuose apsigyveno naujas žmogus. Kaip Medos mama apibūdino: „jinai tiesiog pradėjo gyventi, ir mes pradėjom vieni kitus pažinti“. Tokia greita viso įvaikinimo proceso eiga šeimoms buvo kažkiek netikėta. Medos mamai jau pirmo susitikimo metu buvo darbuotojų pasiūlyta – „tai gal jau vežkitės?“. Tai šokiravo ir šiek tiek išgąsdino, nes ši šeima nebuvo materialiai apsirūpinusi ir pasiruošusi vaiko apgyvendinimui. O Kajaus šeima jau kitą dieną po pirmojo susitikimo atvažiavo su būriu artimųjų parsivežti kūdikio į namus. Morališkai, psichologiškai visos apklaustos šeimos buvo pasiruošusios vaiko atėjimui ir laukė jo, bet toks realus ir greitas proceso vyksmas juos nustebino. Tačiau teisinis įvaikinimo procesas nebuvo toks greitas kaip faktinis. Dvi moterys buvo labai nusivylusios teismų darbu: „Aišku su teismais sudėtingiau tenais – biurokratija“. Jos buvo pasipiktinusios dėl teisinių procedūrų delsimo, atidėliojimo.

3.2 Vaiko adaptacijos ypatumai įtėvių šeimoje

Vaiko praeities pripažinimas

Vienareikšmiškai šeimai priskiriamas svarbus vaidmuo vaiko socializacijoje. D. Nasvytienė (2005) šeimą apibūdina kaip svarbiausią vaiko auklėjimo terpę, kur rūpinamasi vaiku ir jis saugomas, mokomas suprasti kitus ir save, formuojamas ir kontroliuojamas jo elgesys. Šeimos vaidmeniui visuomenėje savo galia neprilygsta jokia kita institucija, nes būtent šeimoje formuojasi ir vystosi žmogaus asmenybė, susipažįstama su socialiniais vaidmenimis, kurie būtini normaliai vaiko adaptacijai visuomenėje. Vaikų raida priklauso nuo deramo šeimos gyvenimo organizavimo ir nuo pagrindinių šeimos funkcijų įgyvendinimo (Leliūgienė, 2003). Įsivaikinę tėvai suteikia vaikui ir sau pilnavertės, gerai funkcionuojančios šeimos jausmą ir tinkamai atlieka savo kaip tėvų funkcijas (visapusiškai ugdo, lavina vaikus, jų gebėjimus, patenkina jų poreikius).

Tačiau pirmiausia svarbu vaiką priimti tokį, koks jis yra iš tikrųjų su savo asmenine praeitimi, bet tai nėra lengva. Kiekvienas įvaikintas vaikas turi savo biologinius tėvus, senelius, arba biologinius seseris ar brolius. Tai turi įsisąmoninti ir priimti kaip normalų dalyką vaiko naujieji tėvai. Jie turi suprasti, kad jų įvaikinamas vaikas turi savo istoriją, tam tikrą praeities etapą, ir jie, pripažįstami vaiką kaip savo šeimos narį, kartu pripažįsta jo praeitį. Vienas iš šio pripažinimo aspektų yra tas, kad nei viena apklausta šeima nepakeitė įvaikiui vardo, kurie buvo duoti tėvų. Tomo mamos pasakymas tai patvirtina: „Nenorėjom keist vardo, jau čia tėvų duotas vardas“. Jie bei kiti tėvai priėmė vaiką su jo vardu ir praeitimi. Agnės mamos vardo nekeitimo motyvas tas, kad „vaikui tas

vardas su jo asmenybe susitapatina, keisti iš esmės viską jam tai per skaudu“. Kajaus mama taip kalba apie berniuko vardą: „Jis mums tiko, patiko. Jam tiko. Negalvojom keisti, tik pavardę pakeitėm po visų tvarkymų ir viskas“. Medos mama prie tikrojo mergaitės vardo pridėjo antrą vardą („norėjome pridėti savo“). Tai vaikui tarsi liudija apie du jo gyvenimo etapus, kurie yra pripažįstami ir neslepiami. Nei viena šeima nežada slėpti įvaikinimo fakto nei nuo vaiko, nei nuo kitų žmonių. Kajaus mamos požiūris į įvaikinimo faktą atsiskleidžia pasakymu: „Mes neslepjam nuo nieko, kad jisai yra įvaikintas, tai nėra kažkokia paslaptis. Kai jisai paklaus mes jam viską paaiškinsim, kad jisai gimė ne iš pilvuko, o iš širdelės. O paskui jau žiūrėsime, viskas palaipsniui, kad jisai su tuo augtu, kad jisai žinotų, kad yra ypatingas vaikas, kad yra pats geriausias“. Tėvai, nors ir augindami bei mylėdami kaip savo tikrą vaiką, priima jį su jo praeitimi. Vaikas, augdamas su savo praeities žinojimu, žinoma, to per daug neakcentuojant, gali jaustis saugus ir ramus, be to, svarbu, kad žinotų tiesą apie save. Galbūt vėliau jam bus įdomu sužinoti daugiau apie biologinę šeimą ir jis, suprantama, tai galės padaryti. Pagal atliktus tyrimus, paprastai apie 80 proc. vaikų nori susirasti savo biologinius tėvus, o pagal LR įstatymus tai galės padaryti sulaukę pilnametystės.

Tačiau tėvai gali nežinoti kiek atskleisti turimos informacijos apie vaiko biologinę šeimą, kiek gi jam papasakoti, to ką jie žino. Tomo mama būgštavo: „Man tik yra baisus toks momentas, kai jisai vis tiek kada nors paklaus, aš taip manau, o tai kur yra mano tėvai, o tai kas yra mano mama, ar brolių seserų turiu. Aš tai viską žinau apie jo šeimą. Ir dabar pas mane yra toks klausimas, kiek man jam pasakyti. Vis tik ta paauglystė, kada nežinai, kas jam gali užteiti. Sakysim, tu čia man nieko neleidi, važiuoju susirasiu, gal geresnė mano mama yra, kuri man viską leis. Tai pas mane tas baimės jausmas yra iki kiek pasakyt, ar iš vis pasakyt“. Kitos mamos panašių nuogastavimų neišsakė, tačiau Tomo mamai praeities atskleidimo klausimas yra suprantamas, kelia išankstines baimes. Tačiau paprastai tėviai patys jaučia, kiek vaikui gali atskleisti faktų iš jo ankstesnio gyvenimo (juk jie geriausiai gali pažinti savo vaiką). Beje, visada galima apie tai konsultuotis su specialistais, arba su kitomis šeimomis (todėl labai svarbus ir įsivaikinusių šeimų tarpusavio bendravimas).

Vaiko elgesio pokyčiai

Vaiko atėjimas į šeimą yra didelis stresas tiek pačiam vaikui, tiek tėvams. Reikia paminėti, kad pirminė socializacijos funkcija paremta idėja, kad šeima yra pirma ir labai reikšminga socialinė grupė, kuri nepakeičiamai daro įtaką vaiko asmenybės formavimuisi. Šeimai staiga tenka pagrindinė atsakomybė už vaiką. Šeimoje persipina biologiniai ir socialiniai saitai tarp tėvių ir vaikų. Tie ryšiai

ypatingai reikšmingi, kadangi daro įtaką vaikų psichikos vystymosi ir pirminės socializacijos ypatumams jau pačiame anksčiausiame gyvenimo etape (Leliūgienė, 2003). Išaugusi tėvų atsakomybė už vaiką kelia baimę. Kaip pavyzdys, Kajaus mamos prisiminimai, atsivežus berniuką namo: „iš tikrųjų kai tiktai grįžom namo, aišku iš pradžių buvo tokia baimė, nerimas atsiradęs. Iš pradžių buvai atsakingas tik už save, o čia staiga tokį mažą vabaliuką tau atveža namuose ir tu turi būti atsakingas“. Tai yra suprantama, nes atsirado naujas ir svarbus žmogus šeimos gyvenime. Psichologai teigia, kad mylėdami mes jaučiamės atsakingi už kitą asmenį, įsipareigojame jam. O atsakomybė yra svarbi, nes ji yra vienas iš daugelio meilės aspektų, liudijančių jos tikrumą. Tikra atsakomybė yra laisvas ir sąmoningas žmogaus apsisprendimas siekti kitus daryti laimingus, t.y. besąlygiškai juos mylėti. Meilė yra vertybinis įsipareigojimas. Tai atspindi Kajaus mamos žodžiai: „viskas atsiranda palaipsniui. Ir iš tikrųjų pamilsti juk ne per vieną dieną tą vaiką“. Tačiau ir vaikas ne per vieną dieną pamilsta savo tėvius. Tam reikia laiko ir tėvų kantrybės. Agnės mama sakė, kad „psichologiškai ne tai, kad nepasiruošę buvom, bet labai daug netikėtumų laukė“. Įtėviams dažniausiai prieš atsivežant vaiką namo atrodo, kad jie daug žino apie vaiko psichologiją, turi pakankamai žinių, yra pasiruošę kurti tvirtus santykius su vaiku ir jų laukiantiems netikėtumams. Svarbu suprasti, kad kiekvienos įsivaikinusios šeimos patirtis yra specifinė, tačiau galima išvelgti ir kai kurių panašumų vaiko adaptacijos procese.

Pati pradžia tik atsivežus vaiką yra tarsi apsipratimas vieno su kitu (sutuoktinių su vaiku, vaiko su sutuoktiniais). Vaikui viskas svetima ir nauja. Agnės mama taip apibūdina pačią pradžią: „Pirmosios dienos kai ji tokia kaip plaktuku daužta, kol jinai suvokia kas yra, tokia visa išsigandus, pajudėt bijanti, viskas svetima, nieko jinai čia nežino, nesuvokia, kas vyksta iš viso“. Galima suprasti, kad vaikas jaučiasi nesaugus, išsigandęs, sunerimęs. Tomo mama prisimena, kad kai berniuką atsivežė, jis buvo labai tylus, ramus, paklusnus vaikas. Tai pirmasis vaiko adaptacijos šeimoje etapas. Visos moterys teigė, kad šis laikotarpis (jis truko įvairiai - nuo savaitės iki dviejų mėnesių) buvo sąlyginai lengvas. Kaip viena mama apibūdino – toks „apsiuostymo“ periodas.

Kaip teigia kiti autoriai (Didžbalienė, 2007) daugelis vaikų iš karto suaugusius šeimos narius ima vadinti mama ir tėčiu. Visos apklaustos šeimos patvirtino šį teiginį. Tomo mama pasakojo: „tą pačią dieną, kai parsivežėm, gal po poros kokia valandų atvažiavus namo, jisai man – „mama“. Tai net nutirpo viskas, nu nustebino juodai“. Agnės ir Medos mamos irgi teigė, kad vadinti „mama“ jas pradėjo pačią pirmąją dieną. Bet pasak užsienio autorių, tai dar nereiškia, kad vaikas juos pamilo - jis tik nori pamilti savo naujuosius tėvus. Šios motinos suprato, kad įvaikiai buvo išmokę šiuos

žodžius iš savo aplinkos, girdėjo kaip auklėtojos sakė, kad jų pasiimti atvažiuos „mama“ ir „tėvelis“ ir pan.

Antrasis vaiko adaptacijos šeimoje etapas yra sunkiausias ir ilgiausias. Agnės mama prisiminė kaip buvo praėjus savaitei nuo mergaitės atsivežimo: „vaikas miegot neina, aš tai nežinau, kad jam ne savo lovytė, ne savo vieta, iš viso ant rankų niekada nemigdyta, jinai aunasi batus – „viskas, pažaidėm, vežk mane namo“. Vaikas tą situaciją suvokė kaip laikiną, kuri pasibaigs ir ji grįš prie savo įprasto gyvenimo vaikų namuose. Tačiau taip nėra. Vaikas po truputį pradeda atsiskleisti koks jis iš tikrųjų yra, bando žiūrėti kas yra leidžiama, o kas draudžiama. Prasideda „ribų ir taisyklių nustatymo“ metas. Tomo mama sakė, kad „kai jis jau apsirato, jisai suprato maždaug kad čia jau mano namai, čia mano daiktai, čia aš jau šeimnininkas, gal po poros mėnesių. O tada prasidėjo toksai atsirado „aš“, išlindo „aš esu asmenybė, aš turiu savo poreikių, aš turiu savo norų, aš turiu savo kaprizų“, ir paskui bandė lipti per galvą ir žiūrėt, iki kiek čia aš galiu, ar čia viską galiu daryt, ar nieko negaliu daryt“. Tuomet tėvai pradeda pažinti vaiko charakterį, stengiasi suprasti jo tokio elgesio motyvus ir į tą elgesį adekvačiai reaguoti. Agnės mamos žodžiais tariant „antras etapas – viso to neigimas, tas sveikimo procesas, žvėriuko ta adaptacija, kaip ji vyksta, kol jinai supranta ne tai, kas galima, kas negalima, bet iš vis kas čia vyksta, tai pusmetį truko žvėriuko tas etapas“. Agnei psichologinis stresas, nesaugumo jausmas pasireiškė persivalgymu. Mergaitė valgydavo iki apsvėmimo, galėdavo viską suvalgyti, ką mato ant stalo ar randa šaldytuve. Joje suaktyvėjo išlikimo instinktas, kuris pasireiškė per tokį saiko nejautimą, nuolatinį persivalgymą. Kitiems vaikams gali pasireikšti atvirakštinis procesas – bulimija, anoreksija (tarsi nesąmoningas savęs naikinimas). Tokiu būdu įvaikinti vaikai bando susidoroti su patiriamu stresu, nerimastingumu. O tėvams yra svarbu suprasti tokio elgesio priežastis, kad galėtų padėti vaikui adaptuotis naujoje aplinkoje.

Šiuo laikotarpiu svarbu vaikui padėti nurimti ir pasijusti saugiam. Įtėviai savo vaikui turi rodyti dėmesį, švelnumą, rūpestį, saugoti nuo gyvenimiškų negandų ir pavojų. Pasak Navaičio (1996) sveikos šeimos pagrindas yra ne tėvų dominavimas, o saugumo vaikams suteikimas. Šeima turi būti ta aplinka, kurioje asmuo jaustųsi absoliučiai saugiai, būtų priimamas, neatsižvelgiant į jo visuomeninį statusą, išvaizdą. Sveika šeima – patikimiausias paramos šaltinis ir geriausia priedanga, kur galima „pasislėpti“ nuo išorinio pasaulio pavojų, pailsėti, atgauti fizines ir dvasines jėgas (Leliūgienė, 2003). Įvaikiai šių dalykų dar nėra įsisąmoninę, nes jie dar tik pradeda atrasti ir suprasti šeimos tikrąją reikšmę. Šeimoje svarbu parodyti meilę ir rūpestį, šeima suteikia galimybę priklausyti kažkam. Tai parodo šeimos unikalią reikšmę (Matulienė, 1997).

Agnės, Medos ir Tomo elgesys buvo gana panašus šiuo adaptacijos laikotarpiu. Vaikai buvo labai užsispyrę, judrūs, bandė diktuoti savo sąlygas, neklausė tėvių, reikalavo daug dėmesio sau, jiems pasireiškėdavo pykčio priepuoliai (Tomo mama: „užsidega, rėkimai, ašaros, ten griuvimai ant grindų būdavo“). Tiek Meda, tiek Tomas greitai „užsidegdavo“, bet greitai ir nurimdavo. Visi keturi vaikai labai jautrūs, emociškai reagavo į draudimus ar jų prieštaravimus. Jie linkę išlieti emocijas, o ne laikyti jas savyje. Agnė savo emocijas išreiškėdavo rėkimu: „pusę metų to rėkimo kasminutinio, nes jinai dar nežino, nesuvokia, kiek jai reikia rėkt, kad gautų dėmesio ir net suvokia, kad mes jai svetimi, ir ji rėkia, prašosi, nežino prie ko prisiglausti, ir iš vis nežino, kas čia vyksta“. Agnės tėvams toks vaiko hiperaktyvumas, nesaugumo jausmas per padidintą tą visą jautrumą buvo tikras iššūkis. Tokių vaikų „sunkų“ elgesį galima aiškinti nerimastingumu (bendru polinkiu jausti daugelio aplinkybių grėsmę (Glickman, 1966). Vaikas jaučia nerimą ir grėsmę dėl savo ateities, bando suprasti kas vyksta čia ir dabar, bando perprasti šeimos taisykles, nusibrėžti tam tikras elgesio ribas.

Vėliau, praėjus sunkiausiai adaptacijos periodui, prasideda „pripratimas“ arba „lėtas atsistatymas“. Kaip sakė Agnės mama: „paskui sveikimo etapas eina, na dabar praktiškai viskas, dar tą reiškinį belikę vienas kitas. Kaip tokioj situacijoje tai sakyčiau – viskas labai gerai“. Tėvams šis laikas yra tarsi poilsis po visų sudėtingų situacijų ir problemų sprendimo. Medos mama tai apibūdino, kad „atėjo tas atokvėpis, tam tikra ramybė“. Tomo mama apie dabartinį gyvenimą sakė: „dabar tai žinau ką jisai gali, ką aš galiu, jisai žino mano tas ribas, mato iš mano veido išraiškos iki kada jis mane gali patampyt“. Vaikas po truputį apsipranta su jį supančia aplinka, suvokia savo vietą joje, pradeda priimti šeimos taisykles, elgesio normas. Tačiau kaip buvo galima suprasti iš moterų pasisakymų, priėti prie šio „normalaus“ gyvenimo etapo reikėjo daug tėvų kantrybės ir pastangų.

Elgesio problemų sprendimo būdai

Įtėviai prieš įsivaikindami buvo susipažinę su vaiko psichologijos ypatumais, jų laukiančias vaiko elgesio problemas adaptaciniu laikotarpiu. Visos motinos teigė turėjusios pakankamai daug žinių ir jautėsi pakankamai gerai pasirengusios vaiko atėjimui. Tačiau realiai susidūrus su vaiko elgesio problemomis, pasitikėjimas savo žiniomis gali dingti: „ėjom, kaip dabar suvokiu, tai visiškai žali, ne tai, kad nepasiruošę, bet mums tuo metu rodėsi, kad mes jau esam pasiruošę, o paskui susiduri su situacija, matai, kad nepasiruošę“ (Agnės mama). Be to, kiekviena įsivaikinusių šeimos situacija yra unikali ir turi tik jai būdingų ypatumų.

Agnės šeimą gąsdino mergaitės dažni persivalgymai. Tuomet tėviai konsultavosi su psichologu ir tai padėjo suprasti bei išspręsti šią problemą: „pasakė, reikia, kad valgytų kol pajus saiką. Vienas dalykas tas valgymas laikinai padės su nerimu susidoroti, antras dalykas – jai padės pačiai viduje normuotis“ (Agnės mama). Taigi galima sakyti, kad laikas irgi padeda išspręsti kai kuriuos sunkumus: „kol išaugi, kol pralauki, kol tas vaikas nurimsta, adaptuojasi“ (Medos mama). O specialistų konsultacijos gali padėti į problemą pažiūrėti kitu kampu. Vaiko elgesio, suvokimo, kas vyksta pokyčiai buvo labai lėti, tad tėvams svarbiausia buvo turėti kantrybės ir tikėti, kad situacija pasikeis. Su nuolatiniu Agnės dėmesio reikalavimu ir rėkimu buvo kovojama besąlygiška meile ir kantrybe, bei stebėjimu savo elgesio iš šalies („Jinai adekvačiai kartoja, kaip aš sakau, mūsų elgesio aidas, ir jeigu matai, kad tau vaiko elgesy kažkas nepatinka, pirmiausia pradedi keist nuo savęs. Ir matai, kaip vaiko elgesys keičiasi“). Reikia pasakyti kad, tai svarbu suprasti visiems tėvams, kad vaikai tarsi veidrodis atspindi jų elgesį, kalbą, manieras. Juk šeima yra pirma žmogaus mokykla, kurioje jis gauna bendravimo ir elgesio kultūros pradžiamokslį, o tėvai yra pavyzdys, iš kurio vaikas mokosi kaip bendrauti su kitais žmonėmis. Jie yra vaiko, kaip būsimo tėvo ar būsimos mamos, modeliai (Matulienė, 1997). Dar reikia pabrėžti, kad Agnės tėvai iškilusių problemų neatidėliojo, o sprendė jas „čia“ ir „dabar“. Tėvai turi stengtis suvokti patį vaiką, kas jame vyksta ir adekvačiai reaguoti. Pasak Agnės mamos – „mūsų kaip tėvų kompetencija auga su lyg kiekviena diena ir tiesiog kiekvieną dieną, tu kažko mokaisi ir žinai, kad vakar to nežinojai“.

Kitos šeimos irgi panašiais būdais sprendė vaikų elgesio problemas. Trys motinos sakė, kad daug laiko skirdavo bendravimui su vaiku, iškilusių problemų aptarimui, analizavimui, bandymui suprasti jo elgesį („aš paskui pastebėjau, kad ją labai veikia kalbėjimas, bendravimas labai daug su ja, aiškinimas“ (Medos mama)). Tėvai, bendraudami su vaiku, gali jį geriau pažinti ir suprasti. Juk šeimos pagrindas yra bendravimo funkcija, iš kurios gimsta ir rutuliojasi likusios (Leliūgienė, 2003). Medos mama atrado savitą pykčio priepuolių sprendimo būdą: „paskui, nors ir pasielgė negerai, ją vis tiek priglaudi ir jinai iš karto pamato, kad tu jos pusėj ir jai iš karto pagerėja ir gana lengvai tas toks pyktis praeina“. Mama pamatė, kokią didelę įtaką ir galią turi besąlygiškos meilės parodymas mergaitei. O vaikui yra svarbiausia pajusti, kad jis yra mylimas ne dėl vienokio ar kitokio savo elgesio, bet tiesiog dėl to, kad jis yra. Taigi labai svarbu yra pripažinimas – vaiko priėmimas, suvokimas jo kaip „savo“, „vieno iš mūsų“. Toks santykis leidžia vaikui pasijusti šeimos dalimi. Nenorimi, atstumti savo šeimos vaikai jaučiasi nevisaverčiai ir vieniši, kaltina save už kažkokį nežinomą trūkumą, dėl kurio jie buvo atstumti.

O Tomo tėvai bandė berniuką netgi į kampa statyti: „Buvo ir į kampa pastatymų. Bet toksai vat kampas prie šaldytuvo jam labai tiko, tai taip ir bandėm spręsti“. Toks kovojimas su vaiko „ožiais“ yra tarsi bandymas ieškoti efektyvių būdų keisti vaiko elgesį. Taip pat tėvai teigė, kad reikia vaikams duoti laiko išlieti savo emocijas ir tuomet jie patys nusiramina bei pasijunta geriau. Visos apklaustos šeimos pabrėžė, kad susidūrus su problemomis vaiko adaptacijos metu, labai padėjo draugų, giminių patirties žinojimas ir jų psichologinis palaikymas. Apibendrinant galima pasakyti, kad dažniausiai naudojamas ir efektyvus problemų sprendimo būdas yra kalbėjimas su vaiku apie tai („Galbūt mūsų irgi toksai pasakymas „tu taip nedaryk, tokios yra taisyklės“ jam netiko. Tada prasidėjo mūsų pokalbiai, pasiūnekėjimai, pasiaiškinimai ilgesni“ (Tomo mama)). Taigi galima daryti prielaidą, jog vaiko adaptacija yra nuolatinis procesas, kupinas iššūkių, džiaugsmų ir nusivylimų bei priklausantis nuo daugelio veiksnių.

Vaikų elgesio motyvai

Yra įvairių teorijų, bandančių paaiškinti tam tikrą vaiko elgesį. Tačiau įdomu panagrinėti, kaip mamos aiškina vienokius ar kitokius vaiko elgesio pasireiškimus. Kajaus mamos nuomonė apie vaiko saugumo poreikį, jautrumą: „Tarsi jisai bijo būt paliktas toksai jausmas. Jam labai svarbu saugumas. Kad jisai kažką pilvelyje patyręs tai tikrai yra. Jisai buvo jau planuojamas iš karto po gimdymo palikti“. Nesaugumo jausmą galima irgi įvardinti kaip vieną iš vaiko elgesio motyvų. Dar pažymėtina, kad vaikas pradeda prisirišti prie motinos būdamas iščiose. Todėl net tas vaikas, kuris buvo atskirtas nuo motinos tik gimęs ir iš karto įvaikintas, patiria tam tikras prieraišumo prie įmotės problemas, nesąmoningai gedi prarastos mamos. Šie sunkumai gali būti sėkmingai įveikiami, jei įmotė yra kantri ir žino apie prieraišumo formavimosi dėsninumus (Milašiūnas, 2004). Nutrauktas vaiko ir motinos ryšys reiškia, kad naujagimis ateina į jam abejingą ir net priešišką pasaulį. Taigi ši teorija patvirtina Kajaus mamos teisingą vaiko elgesio interpretavimą. Agnės mamos teigimu, „vaikas turi žinot – kas bebūtų jisai turi tėvus, kad jisai yra saugus, mylimas, kad jo vaikystė būtų tiesiog graži vaikystė“. Juk iš šių šeimų pavyzdžių galima pamatyti, kad augant vaiko saugumo jausmui, palaiptis keičiasi ir jo elgesys teigiama linkme. Be to vaiko praeities patyrimai, išmoktas ankstesnis elgesys irgi daro įtaką vaiko adaptacijai naujoje šeimoje (Agnės mama: „Seni tie prisiminimai stipriai buvo įaugę į kraują“).

Eriksonas (1968) teigė, kad asmenybės tapatumas pradedamas suvokti tais laikotarpiais, kai pergyvenamos psichosocialinio vystymosi krizės. Šios krizės skatina asmenybės tobulėjimą arba regresavimą. Dėl jų gali padidėti arba sumažėti mūsų asmenybės vientisumas. Esminė Eriksono

prilaida – bręsdami mes esame priversti vis daugiau suprasti ir sąveikauti su vis platesne socialine bendruomene. Sąveikaudami, bendraudami, iš pradžių būdami vaikai, o vėliau suaugę, mes turime galimybę suformuoti „sveiką“ asmenybę – tokią, kuri tvarko aplinką, kuriai būdinga darni veikla, sugebėjimas tiksliai suvokti pasaulį bei save. Eriksono nuomone, žmogus save realizuoja tik tada, kai priimtinu būdu įveikia tam tikras krizes ir išsprendžia esmines psichosocialines problemas. Žmogui yra ypač svarbi kūdikystėje vykstanti svyravimo tarp pasitikėjimo ir nepasitikėjimo krizė. Kūdikio gyvenimo ypatybės – meilė, dėmesys, prisilietimai ir santykiai maitinimo metu – turi įtakos esminiams vaiko pasitikėjimo ir nepasitikėjimo aplinka jausmams. Šie jausmai persmelkia visą tolimesnį gyvenimą. Pasitikėjimo vyravimas yra psichosocialinės stiprybės forma. Tai sudaro tokių bruožų kaip optimizmas, vilties turėjimas, pagrindą. Tad galima daryti prielaidą, kad jeigu įvaikis nėra įveikęs šio laikotarpio krizės, jis gali jaustis nesaugus, nerimastingas, jautriai reaguoti į aplinkos veiksnius arba, priešingai, būti gynybiškai nusistatęs ir agresyvus socialinės aplinkos atžvilgiu. Juk daugelis įvaikintų vaikų savo praeityje yra išgyvenę didelių sukrėtimų (anksti atskirti nuo biologinės motinos, nepatyrę jos meilės, dėmesio), kurių jie dar nėra įsisąmoninę, bet kurie daro didelę įtaką jų kaip asmenybės vystymuisi (Pileckaitė – Markovienė, Lazdauskas, 2007).

Vaiko asmeninės savybės, pomėgiai

Asmenybė paprastai apibūdinama kaip individo savitumas, reikšmingų pastovių jo savybių (įgimtų ir įgytų) sistema. Įgytos savybės yra sąveikos su socialine aplinka rezultatas. Bazė asmenybės raidai sukuriama per pirmuosius penkerius metus, kai susiformuoja pagrindiniai jos struktūros elementai. Taigi socialinė aplinka, kalbant apie asmenybės vystymosi sutrikimus, ypač svarbi šiuo laikotarpiu. Ji gali vienaip ar kitaip veikti vaiko raidą (Sutton, 1999).

Kaip pavyzdį galima pateikti Tomo atvejį. Berniukas, būdamas ketverių metų, sunkiai kalba. Jam yra nustatytas vidutinis kalbos neišsivystymas. Pasak jo mamos „pas jį kažkoks ten centras užgriuvęs“. Moteriai prieš išivaikinant buvo pasakyta, kad daugelis vaikų turi kalbos raidos sutrikimą, tačiau atėjus į šeimą ir pradėjus daugiau bendrauti, ji atsistato. Žinoma, berniukas pradėjo kalbėti atėjęs į naują šeimą, tačiau jį suprasti gali tik mama. Galima tik daryti prielaidas, kad ankstyvame jo amžiuje, kai dar gyveno savo biologinėje šeimoje arba globos namuose (jis buvo atiduotas aštuonių mėnesių į globos namus) berniukas patyrė tai, kas sutrikdė jo kalbos raidą. Tačiau vaiko kalbos sutrikimą galėjo lemti daug ir įvairių kitų veiksnių; galbūt ne tik jo gyvenimas biologinėje šeimoje ar globos namuose, bet taip pat jo prenatalinė būklė. Beje, dauguma vaikystės tyrinėtojų pabrėžia, koks svarbus yra vaiko ir motinos ryšys gimimo metu ir pirmaisiais gyvenimo metais. Kūdikis yra kaip kempinė, kuri sugeria visų artimų žmonių ir ypač motinos dėmesį, rūpestį ir

meilę. Gali būti, kad dėl motinos meilės trūkumo ar emocinio ryšio nebuvimo kūdikis pradeda sirgti, mažėja jo psichologinis atsparumas, susidomėjimas aplinka.

Kiti vaikai iš apklaustų šeimų yra sveiki, neturi jokių sutrikimų, tiek fizinė, tiek psichinė jų raida vystosi normaliai. Suprantama, vaikų raida, jiems atėjus į šeimą, atsistatė („pagal amžių tai raida pasivijo ir pralenkė kitus, kai kuriais atvejais - stipriai pralenkė, pavyzdžiui, sudėlioja dėlionės iš šimto detalių“ – teigė Agnės mama). Tik įsivaikinus, tiek Agnė, tiek Meda mokėjo tik keletą žodžių, tačiau praėjus maždaug pusmečiui mergaitės galėjo puikiai kalbėti („didžiausias šuolis, kai ji apsiraminu, po pusmečio, tas šuolis toksai staigus, iškart „r“ raidę taria, žymiai geriau pradėjo šnekėti, negu kiti vaikai darželyje normaliose šeimose augę“ – sakė Agnės mama).

Dar galima pastebėti, kad šie vaikai yra labai komunikabilūs, mėgstantys daug bendrauti. Medą mama apibūdina kaip „labai bendraujanti, komunikabili, kartais ir per daug“. Apie Tomą irgi panašiai kalba mama: „Mėgsta kompanijas, kompanijos žmogus jisai. Draugiją mėgsta, šokiai, dainos, tai jau čia, geriausia veikla, labai patinka“. Be to Tomas labai nemėgsta žaisti vienas, jam reikia, kad su juo kas nors bendrautų. Galbūt praeityje šiems vaikams labai trūko dėmesio, tokio betarpiško bendravimo ir artimo santykio ir dabar jie tokiu būdu kompensuoja tą trūkumą. Taip pat šie vaikai yra judrūs, aktyvūs, mėgsta užsiimti įvairia veikla (pavyzdžiui, Meda dainuoja, šoka baletą, groja, piešia, čiuožia ant ledo). Tam daug įtakos turi ir tėvų suteikiamos plačios galimybės ugdyti vaikų pomėgius ir gebėjimus. Jie daug dėmesio skiria vaikų įvairiapusiškam vystymuisi (daug laiko su jais praleidžia žaisdami, bendraudami, užsiimdami įdomia bei ugdomąja veikla). Tėvai turi skatinti žaidimo, eksperimentavimo vaidmenimis atvirumą, tuo padėdami vaikams tapti kūrybiškais bendraujant (Navaitis G., 1996). Matydami ir pakartodami tinkamą elgesį, gaudami tiek planingą (pagyrimas, apdovanojimas), tiek natūralų (problemų sprendimas) pastiprinimą, vaikai įgyja adekvačius socialaus elgesio įgūdžius. Išdidumo, laimės, saugumo jausmai, jausmas, kad esi mylimas ir priimamas – tai veiksniai, skatinantys tinkamą elgesį (Sutton, 1999).

3.3 Vaiko įsitraukimas į socialinę aplinką

Socialinė aplinka ir psichologinis klimatas, į kurį patenka vaikas, daug kuo lemia tolesnę vaiko raidą. Nuo jų visų pirma priklauso fiziologinis komfortas, taip reikšmingas pirmaisiais gyvenimo metais, pirmieji kontaktai ir pažinimo galimybės, taip pat tolesnė vaiko asmenybės raida. Vaiko adaptacija socialinėje aplinkoje labai reikšminga vaiko kaip asmenybės vystymuisi. Tačiau vaikui neužtenka vien tik būti šeimoje. Jam reikalingas ugdantis moralinis – psichologinis klimatas

ir geri šeimos narių tarpusavio santykiai. Gerai funkcionuojančioje šeimoje šeimos narių draugai, kaimynai laisvai įeina į šeimos vidinę erdvę nebijodami, jog bus atstumti ir yra maloniai priimami. Tai yra būtina, kad tarp šeimos narių ir juos supančios aplinkos formuotųsi asmeninės ir socialinės ribos. Iš socialinės aplinkos (tiek pirminės, tiek antrinės) vaikas perima elgesio modelius, mokosi atlikti įvairius socialinius vaidmenis, suvokia priimtinas normas ir taisykles.

Vaiko priėmimas pirminėje socialinėje aplinkoje (giminės, šeimos draugų, bendruomenės tarpe)

Be šeimos įvaikiui yra svarbus ir visos giminės pripažinimas, jo kaip pilnateisio šeimos ir giminės nario priėmimas. Apklaustos šeimos dar prieš įsivaikindamos informavo visas gimines ir artimuosius apie savo planus, nes jiems buvo svarbu sužinoti jų nuomonę ir požiūrį į būsimą vaiką. Visos šeimos vieningai teigė, kad giminių reakcija į naujo nario atsiradimą, buvo teigiama. Niekas neprieštaravo tokiam šeimos žingsniui. Kai kuriems artimiesiems buvo truputį keistas ir netikėtas šeimos įsivaikinimo faktas, tačiau niekas dėl to tikrai neprieštaravo. Agnės mama sakė, kad jos tėvai labai gražiai reagavo, pritarė tam, palaikė ir važiuodavo su ja kur reikėjo prieš įsivaikinant. Tomo mama irgi džiaugėsi tokiu vaiko priėmimu į giminės tarpą: „Ir labai gerai dabar priima Tomą visi. Ne tikrai nebuvo nei vieno tokių, kad ten kažkaip kitaip žiūrėtų. Man labai keista, kad nesusidūrėm, kad pas mus aplinkoj neatsirado tokių žmonių, kurie būtų prieš, ar kažkaip žiūrėtų išskirtinai. Net nuostabu yra“. Tai parodo, kad šeimai svarbi yra socialinės aplinkos reakcija, požiūris į jų įsivaikinimo faktą. Tėvams yra svarbu, kad jų vaiką pripažintų ne tik jie, bet ir jiems artima aplinka. Kajaus mama atsiminė, kad vaiko pasiimti suvažiavo daug artimųjų: „Iš ligoninės pasiėmėm. Jisai vienas gulėjo, atvažiavom pasiimti šešiese, tai dar norėjo atvažiuoti ir pusseserė ir kitos sesės su broliais, ten būtų susidarę penkiolika. Ten visos seselės juokiasi, gulėjo vienas, atvažiavo tokia šeimyna pasiimti. Tai aš kitiems neleidau važiuoti. Sakau, gana jau“. Visų įsivaikinusių šeimų giminės ne tik, kad pritarė įvaikinimui, bet ir psichologiškai padėjo naujiems tėveliams. Pavyzdžiui, Tomą padėjo auginti sūnėnas ir Tomo močiutė. Giminės nuolat domėjosi kaip vaikui sekasi, palaikė sunkiu metu, kai tėvai nežinojo kaip elgtis ir reaguoti į vaiko elgesį („Tas palaikymas toksai, morališkai reikia tiesiog, sakysim, vieniems sunku ir susitvarkyti, nu psichologiškai reikia pasišnekėti, išsišnekėti, problemų buvo daug, vis tiek reikėjo artimųjų tokios paramos, kad viskas tvarkoj, viskas susitvarkys, čia tik laikina. Vis tiek to supratimo, kad turi užnugarį, kad nesi čia viena su tom problemom, reikėjo, ir mes jį turėjom“(Agnės mama)). Medos mamą „palaikė vėl gi kartu žinojimas, kad palaiko. Praktiškai kur nueisi ar nuvažiuosi palaikė tas žinojimas, kad visi būtent

palaiko. Tiesiog palaikė palaikymas“. Nereikia pamiršti, kad ir materialinė pagalba šeimai yra svarbi: „Iš tikrųjų jeigu lauktumeisi ir pats pirktum tuos visus daiktus, ko reikia, realiai išleistum kokius penkis tūkstančius litų, aš taip įsivaizduoju, ten visos lovytės, vežimėliai, o mes sakau, išleisdom tik kokius penkis šimtus litų. Nes visi sudovanojo. Vieni lovytę, kiti vežimą, treči kėdutę, net pampersų pridovanojo“ (Kajaus mama).

Tiesa, Agnės, Medos bei Tomo santykiai su giminaičiais keitėsi kartu su vaikų elgesio pokyčiais. Štai Agnės elgesio su artimaisiais pavyzdys: „O su pusseserėm draugiškai kaip ir su kitais vaikais, iš pat pradžių kol turėjo tų visų problemų, tai ir su pusseserėm ir pusbroliais buvo problemų, kadangi juos bandydavo ir mušt, ir kovot, ir taip toliau. Jinai čia vienintelė visam pasaulyje, neikit visus kitus. O dabar gražiai žaidžia, randa bendrą kalbą“. Šie pavyzdžiai rodo, kad vaikai adaptuodamiesi šeimoje palaipsniui, keičiasi ir bendraudami su kitais suaugusiais bei bendraamžiais.

Negalima pamiršti ir įsivaikinusios šeimos draugų rato kaip pirminio socialinio tinklo atstovų. Jų palaikymas, psichologinė ir materialinė pagalba visoms apklaustoms šeimoms buvo labai reikšminga ir padėjo sunkiausiu metu. Medos mamą nuramindavo tai, kad ir draugų vaikų elgesys yra panašus kaip ir jų mergaitės: „kaip pakalbu su draugėmis pas jas tas pats su savo vaikais, dabar ramu pasidarė, reiškias, viskas normaliai“. Pokalbiai su draugais apie jų ir savo vaikus, vaikų elgesį tėvams buvo kaip nuraminimas, kad ne vien jie turi problemų su vaiko elgesiu. Tomo mama teigė, kad „lygiai taip pat nuvažiuojam pas draugus, irgi du berniukai auga, jaunesni truputėlį, irgi maždaug, čia mano viskas, visų trijų su Tomu elgesys vienodas“. Be to apklaustos mamos kaip palaikymo įsivaikinus grupę išskyrė susitikimus su kitais tėvais, kurie irgi labai padėjo šeimoms psichologiškai: padėjo atrasti elgesio su vaiku tinkamus būdus, nuramino, kad ir kiti vaikai identiška elgiasi, atsakydavo į iškilusius būdus. Agnės mama pasakojo: „Su kitais tėvais pasišneki, nu va šnekėjom ne kartą su mergaitės, metais vyresnės, tėvais, tai žinokit, vadinom jas „elgesio dvynukės“. Problemos absoliučiai tos pačios. Visos problemos, kurios nuo prieraišumo nebuvimo, nuo to nesaugumo jausmo, viskas, kas kyla iš ten, visos įmanomos problemos“. Toks tėvų žinojimas, kad jie nėra vieni su savo sunkumais, kad ir kitų šeimų vaikai taip elgiasi, suteikia tėvams stiprybės ir, suprantama, nuramina bent jau kažkuriam tai laikui tėvus. Panašią patirtį turintys žmonės geriau gali suprasti vieni kitus, dalintis savo turima informacija bei patirtimi. Yra džiugu, kad vyksta tokių tėvių susitikimai, nes jų naudingumą pabrėžė visos apklaustos šeimos.

Taip pat svarbus yra įvaikio kaip bendruomenės nario priėmimas. Trumpai priminsiu, kad bendruomenės jausmas – tai jausmas, kad bendruomenės nariai yra svarbūs vienas kitam bei grupei ir bendras tikėjimas, kad narių poreikiai bus patenkinti dėka jų įsipareigojimo būti kartu. Šis jausmas

siejamas su teigiamom socialinėm pasekmėm: dalyvavimas bendruomenės gyvenime, saugumas, geresnis bendravimas su kaimynais. Bendruomenės jausmas priklauso nuo galimybės būti susietu su kitais savo aplinkoje (ypač būti aktyviu), bet tuo pat metu ir nuo galimybės turėti asmenines erdves ir privatumą, kai nori, gali pasitraukti. Tomo mama prisiminė, kad kai „mes atvažiuovom namo, atėjo kaimynai visi, ten jų pasveikino, žaisliuką atnešė dovanų, iš karto atėjo pasižiūrėti vaikiuko mūsų“. Galima suprasti, kad šiai moteriai yra svarbus kaimynų palaikymas ir jų vaiko pripažinimas („tikrai labai geri kaimynai yra, būdavo taip, kad netgi vasarą nebūdavo kam pasižiūrėti Tomo, nes abudu vis tiek turėdavom į darbą važiuoti, tai kaimynai be problemų - pasižiūrėsime, pabūsime. Ne tai kad tu vienas paliktas kažkur tai. Labai didelis ir psichologinis palaikymas nu tikrai“). Kitos šeimos taip neakcentavo santykių su kaimynais, tik teigė, kad nebuvo jokio neigiamo požiūrio jų įvaikio atžvilgiu. Dar galima pridurti, jog Kajaus ir Medos mamos sakė, kad bendradarbiai labai palaikė ir domėjosi jų įsivaikinimo situacija: „Net bendradarbiai skambindavo - nu kaip, jau viskas, nu kada jau baigsis, kas, kaip. Visi palaikė realiai. Net darbdavys mane labai lengvai išleido, mes ten sutarėm iš tikrųjų, labai geri santykiai liko be jokių problemų“(Kajaus mama).

Vaiko adaptacija antrinėje socialinėje aplinkoje (ikimokyklinio ugdymo įstaigoje)

Ikimokyklinio ugdymo įstaiga (darželis) yra vaikui svarbi antrinė socialinė aplinka, kurioje įvaikiams teko adaptuotis. Tai taip pat nebuvo lengvas ir sklandus procesas, tačiau jis turi labai daug panašumų su vaiko elgesio pokyčiais šeimos gyvenime įsivaikinus. Galima netgi išskirti du vaiko adaptacijos ikimokyklinio ugdymo įstaigoje etapus.

Pirmasis ir sunkiausias (auklėtojams bei tėvams) etapas yra, kai tik vaikas pradeda eiti į ikimokyklinio ugdymo įstaigą, kai tik pradeda pažinti naująją aplinką. Ši vieta vaikui atrodo nesaugi, nenuspėjama, svetima palyginus su jaukais, saugiais, nuo visų sunkumų apsaugančiais šeimos namais. Pavyzdžiui, Agnei darželis priminė vaikų namus. Mergaitė tai suvokė kaip grįžimą į ankstesnę aplinką, nors nuo gyvenimo šeimoje buvo praėję pusė metų („Po pusmečio į darželį išvedėm. Problemos vėl tos pačios, lyg nieko įdėta nebūtų į vaiką. Darželyje kova už save, mušasi, kandžiojasi, nu dabar tai aišku ne, bet pirmą pusmetį tai buvo labai sunku darželyje“(Agnės mama)). Ėjimą į ikimokyklinio ugdymo įstaigą Tomas, Agnė ir Meda įsisąmonino kaip grįžimą į praeitį (regresiją), kada jie gyveno su kitais vaikais globos namuose. Jie atrado daug panašumų tarp šių dviejų įstaigų gyvenimo: daug vaikų, auklėtojos, tam tikros nustatytos taisyklės, užimtumas, dienos struktūra. Matyt, jiems sunku buvo suvokti, kad tai yra laikina, kad tas šeimos gyvenimas, prie kurio jie spėjo prisirišti ir kuriame galėjo pasijusti saugūs bei mylimi, niekur nedingo. Taigi

ikimokyklinio ugdymo įstaigoje trijų vaikų senasis elgesys sugrįžo. Apie Agnę auklėtojos sakydavo, kad mergaitė neklauso, negirdi, daro savaip, visiškai nevaldoma, suaugęs žmogus jai nebuvo autoritetas. Agnei taip pat atsinaujino valgymo problemos: „Darželyje vėl tas pats. Vėl vaikui stresas, vėl nerimas, nesupratimas ir trigubas valgymas. Iš kitų atiminėdavo lėkščių. O namie grįžta čia saugu, viskas normaliai“(Agnės mama). Tačiau namuose tų elgesio ir valgymo problemų nebebuvo. Apie Medą ir Tomą mamos kalbėjo panašiai. Abu vaikai buvo nevaldomi, neklausydavo auklėtojų, nesilaikydavo nustatytų taisyklių. O Kajui buvo sunkiausi išsiskyrimai su mama atėjus į darželį: „Trys savaitės verkė baisiai, nuo manęs atplėsdavo realiai. Taigi su mama du metus prasėdėjęs namuose ir dabar čia staiga jį palieka. Jam buvo labai baisu, kad mama išeina“(Kajaus mama).

Tačiau palaipsniui vaikai apsirato naujoje aplinkoje, atėjo nusiramavimo etapas. Vieniems tam prireikė dviejų - trijų mėnesių (Medai, Tomui, Kajui), o Agnei netgi pusė metų. Galbūt tam įtakos turi tai, kiek reikšminga ir giliai pasąmonėje įaugusi vaiko senoji patirtis arba kiti veiksniai, pavyzdžiui, vaiko asmeninės savybės, ar darželio aplinka („Paskui aprimo, aišku, kol vaikas susivokė, kad viskas tvarkoje, kad iš darželio paima, kol prie to ciklo pripranta, kol supranta, kad darželyje nereikia kovot, kad viskas čia normalu, kad čia ne vaikų namai, kur kiekvienas už save, ir trinktelsi, ir niekas nepaguos, o dviejų metų vaikui suvokt tai irgi nėra lengva“(Agnės mama)). Dabar apklaustų mamų teigimu, nekyla jokių problemų darželyje, vaikai yra geri, draugiški su kitais vaikais, apsiratę šioje socialinėje aplinkoje. Kai kurie (Tomas, Kajus) dabar netgi nori ilgiau pasilikti: „Dabar jisai prašosi, kad būtų kuo vėliau paimamas iš darželio“(Tomo mama). O Agnę auklėtojos dabar vadina auksiniu vaiku ir netgi padariusios savo padėjėja - „dešiniąja ranka“. Beje, bendravimas su kitais vaikais tiek kieme, tiek įvairiuose būreliuose ar užimtumo grupėse (Meda lanko muzikos, šokių būrelius) šiems vaikams nesukėlė jokių psichologinių problemų. Jie visi yra mėgstantys bendrauti, smalsūs, judrūs, greitai susidraugauja su vaikais.

Kalbant apie visuomenės požiūrį į įvaikinimą visos apklaustos moterys pabrėžė, kad dabar įvaikinimas pradedamas suvokti kaip natūralus ir teigiamas dalykas, ir kad požiūris labai pasikeitęs nuo ankstesnių laikų. Štai Medos mamos mintys: „Anais laikais buvo kaip ir tabu. Kažkaip nieks nekalbėdavo apie įvaikinimą“. Įvaikinimas buvo tarsi gėda, kurią reikėjo slėpti nuo pačio įvaikio ir aplinkinių. Kajaus mama sakė, kad „jeigu anksčiau tenais žiūrėdavo – ai, čia kažkokį tai paėmei auginti, tai dabar taip nėra. Dabar visi žiūri į viską taip pozityviai“. Tai pabrėžia ir tas, kad nei viena apklausta šeima nesusidūrė su jokiais neigiamomis nuostatomis iš išorinės aplinkos. Nebeliko jokio paslapties šydo, kalbant apie įvaikinimą, visas procesas yra aiškus ir viešas. Galima sakyti, kad

žiniasklaida prisidėjo prie įvaikinimo proceso viešinimo. Medos ir Tomo mamos sakė, kad įvairios akcijos per televiziją ir spaudą pagreitino apsisprendimą įsivaikinti. Informaciniai skelbimai įsivaikinti irgi atkreipia visuomenės dėmesį (kaip nutiko Medos mamai: „Prieš kelis metus, kai pamatėm skelbimą, tai buvo kaip galutinis taškas. Labai greitai apsisprendėm“).

Šio darbo autorei viešint JAV dažnai per radiją teko girdėti socialines reklamas, siūlančias tėvams įsivaikinti. Toks viešumas šia tema nustebino. Tačiau galima manyti, kad toks atviras kalbėjimas apie įvaikinimą tiek televizijoje, tiek radijuje, tiek spaudoje, labiau skatina atkreipti žmonių dėmesį į tai, kad tėvų globos netekusiems vaikams svarbu yra turėti šeimą. Be to, informacijos sklaidimas padeda dvejojančioms šeimoms greičiau apsispręsti įsivaikinti.

3.4 Pokyčiai sutuoktinių santykiuose ir šeimos gyvenime

Ypač svarbūs šeimoje yra tėvų tarpusavio santykiai, nes pirmiausia nuo to priklauso vaiko fizinė ir dvasinė sveikata, teigiamas mikroklimatas šeimoje. Tarpusavyje solidarūs tėvai yra tarsi šeimos stuburas. Šis solidarumo jausmas užtikrina saugumo jausmą vaikams (Navaitis, 1996). Todėl yra svarbu atkreipti dėmesį į įsivaikinusių sutuoktinių tarpusavio ryšį, pokyčius, įvykius po įvaikinimo. Net trys iš mano apklaustų moterų teigė, kad santykiai su sutuoktiniu išliko tokie patys. Jos jokių pokyčių, atsiradus vaikui, tarpusavio santykiuose nepastebėjo. Tačiau galima daryti prielaidą, kad tai buvo pirmosios moterų reakcijos – kad santykiuose išoriškai atrodo, kad niekas nepasikeitė (vėliau buvo sakoma, kad pasikeitė visas gyvenimas). Tomo mama sakė, kad „nepasakyčiau, kad mūsų su vyru santykiai būtų pasikeitę; nebuvo, kad jeigu čia nebus vaikų tuomet mes išsiskirsime, nes buvo taip – nebus vaikų, tai nebus vaikų“. Įsivaikinimas nelėmė šeimos tvirtumo, šeimoms vaikas buvo reikalingas ne tam, kad pagerinti ar atstatyti pašlijusius tarpusavio santykius. Kajaus mamos mintys apie santykius su vyru: „Kad nelabai pasikeitė iš tikrųjų, buvo labai geri santykiai prieš tai irgi. Pas mus išvis nebūna barnių“. Tačiau Medos mamos atveju buvo šiek tiek kitaip. Jų šeimai reikėjo iš naujo pervertinti tarpusavio santykius, nes vaikas įnešė kažką tai nauja („juos pervertinom iš naujo“). Moteris sakė, kad „anksčiau labiau gyvenom kiekvienas sau, mažiau laiko praleisdavom kartu. O kaip vaikas atėjo į šeimą, tai jau ir mums reikėjo derintis ir vienam prie kito labiau, ir prie vaiko“. Šioje situacijoje vaikas tarsi suartino nutolusius tėvus, jis tapo tėvų bendru rūpesčiu ir džiaugsmu. Iki tol tėvai gyveno atskirus savo gyvenimus ir vaiko atėjimas sugrąžino juos prie to ankstesniojo bendro šeimyninio gyvenimo. Vaikas tapo tuo bendrumu, kuris suartino sutuoktinius.

Įvaikis savo atėjimu į šeimą atneša ir kitų pokyčių. Jau vien tik naujo žmogaus šeimoje atsiradimas yra didelis pokytis sutuoktiniams. Pasikeičia visas šeimos gyvenimas: laisvalaikio praleidimo būdai, kasdieninis gyvenimas, prioritetai šeimoje, tėvų pareigos, materialinių išteklių paskirstymas. Sutuoktinių gyvenimas ima sukintis aplink vaiką, jo poreikių tenkinimą. Kajaus mama sakė, kad „pasikeitė visi prioritetai realiai. Tarkim anksčiau buvo darbas, vyras, šeima, dar kažkas, tai dabar eina Kajus, vyras, o tada visa kita. Atsirado naujas centras gyvenimo – karalius, aplink kurį viskas dabar sukasi realiai“. Visas dėmesys sukonzentruotas į vaiką. Kaip Agnės mama sakė, jau „juolab vaikas yra kaip naujiena“ ir jo auginimas yra šeimai tarsi iššūkis kiekvieną dieną. Atsiranda tėvų pareigos ir atsakomybė už vaiką: „Jeigu iki tol buvom su vyru atsakingi kaip šeima vienas už kitą, kad būtų tarpusavyje gerai, tai dabar turim va tą bendrą atsakomybę už trečią žmogų“ (Agnės mama). Kitų mamų nuomonės irgi tokios pačios („tai paprasčiausiai suvokimas, kad tu turi kažkuo tai rūpintis, atsakomybė labai didelė“ (Tomo mama)). Juk šeimai tenka pagrindinė atsakomybė už vaiką, jo auklėjimą, jo kaip asmenybės atsiskleidimą bei adaptaciją socialinėse aplinkose. Tėvams yra svarbu vaikui suteikti pilnavertį gyvenimą, kuo daugiau galimybių pažinti save ir aplinką. Medos mama sakė, kad jiems kaip tėvams svarbiausia yra noras ir žinojimas, kad ir kokie bebūtų sunkumai, tai yra jų pareiga, vaiką padaryti žmogum, suteikti jam viską, ką jie gali duoti.

Visos mamos sakė, kad atsiradus vaikui mažiau yra galvojama apie save, o visas dėmesys ir laisvas laikas skiriamas tik mažiausiam šeimos nariui. Šeimos pažymėjo, kad visas jų laisvalaikis yra kartu su šeima: bendravimas tarpusavyje (elgesio ar kitokių problemų analizavimas), užsiėmimas bendra veikla visiems būnant kartu (pasivaikščiojimai parke, ėjimas į baseiną, įvairūs žaidimai namuose, filmukų žiūrėjimas bei knygučių skaitymas). Kaip Agnės mama pasakė: „Jeigu anksčiau ten kažkur pasilinksminimai dviese, diskotekos, kinas, dar kažkas, tai dabar jau - pasilinksminimai trise, ir tie pasilinksminimo pobūdžiai visai kitokie“. Netgi šeimos ekonominė situacija pasikeičia, nes atsiranda papildomos išlaidos vaiko poreikiams. Reikia nepamiršti, kad šeimos ekonomika apima šeimos santykius, susijusius su egzistavimo bei materialinių ir dalies dvasinių poreikių tenkinimu, tarpusavio parama, sveikata ir pan.

Įsivaikinus pasikeičia ir sutuoktinių socialiniai vaidmenys. Juk žmona tampa mama, o vyras – tėvu. Štai Kajaus mama pabrėžė, kad „mano pagrindinis tikslas būti mama, koks skirtumas ar vaikas iš manęs gimęs ar ne“. Yra manoma, kad siekimo tapti motina negalima paaiškinti vien tik kaip biologinio potraukio arba vien tik kaip socialinių – kultūrinių normų laikymosi. O motinystė yra moters pašaukimas ir todėl galima kalbėti apie dvasinį poreikį, kuris yra pagrindinis moters noro tapti motina šaltinis. Taigi nors motinystės instinktas egzistuoja ir yra įgimtas, jo tolesnę raidą ir

formavimąsi stipriai lemia aplinkos, auklėjimo ir individualios moters patirties ypatumai (Sutton, 1999).

Priimta manyti, kad motina yra nepaprastai svarbi vaikui. Atrodytų, tuomet tėvo beveik nėra. Juk ir motinos neretai taip susitapatina su vaikais, jog vyrams tiesiog nebelieka vietos jų vidiniame pasaulyje. Tačiau vyro vaidmuo kiekvieno vaiko gyvenime taip pat ypatingai svarbus. Dažnai tėvo ir vaiko santykiai vystosi per vyro santykius su žmona ir kaip reakcija į jos poreikius bei nuotaikas. Tokie tėvo – vaiko santykiai gali būti abiem malonūs, net jei tėvas rūpinasi vaiku tik todėl, kad tą patį daro jo žmona. Tėvo vaidmens vertę parodo tai, kad, visų pirma, tėvas reikalingas namuose, kad motina geriau jaustųsi fiziškai ir būtų laiminga dvasiškai, nes vaikas labai gerai jaučia šeimos atmosferą. Antra, tėvas reikalingas, kad teiktų motinai moralinę paramą, palaikytų jos autoritetą, kad būtų tas žmogus, kuris įtvirtina aiškumą ir tvarką, motinos diegiamą vaiko gyvenime. Trečia, tėvas labai reikalingas vaikui dėl savo teigiamų savybių, dėl to, kuo jis skiriasi nuo kitų vyrų ir dėl savo asmeninio gyvybingumo. Ankstyvasis gyvenimo laikotarpis, kai išpūdžiai tokie ryškūs, - geriausias laikas mažam berniukui ar mergaitei pažinti savo tėvą, jei tik tai įmanoma (Winnicott, 2000). Tėvas vaikui svarbus kaip identifikacijos reiškinys. Tai patvirtinant galima teigti, kad visose apklaustose šeimose vyrai aktyviai įsitraukia į šeimos gyvenimą, daug laiko leiddami kartu su žmona ir vaiku. Kąjaus mama sakė, kad „mes visur einam kartu ir su tėčiu“.

Emocinė vaiko reakcija į tėvą skiriasi nuo jo emocinės reakcijos į motiną tiek, kiek skiriasi tėvų asmenybės, jų vaidmenys vaiko priežiūroje ir elgesys su vaiku. Motiniška globa yra švelnesnė, daugiau raminanti ir guodžianti, o tėviška – aktyvesnė, skatinanti, kartais netgi sukelianti diskomfortą ir nerimą. Medos mamos teigimu, vyras yra griežtesnis mergaitei, jie skirtingai bendrauja su vaiku („Gal vyras ir šiek tiek kitaip bendrauja, ir žmogus kitoks, tai truputį tarp mūsų irgi yra tam tikrų skirtumų, galbūt minusų su vaiku bendraujant“). Tačiau vaikas mato realią šeimą, mato skirtingus tėvų vaidmenis, skirtingas tėvų asmenines savybes ir tokiu būdu jis gali suprasti tikrą šeimos reikšmę ir vertę.

Taigi ką šioms keturioms šeimoms reiškia įvaikinimas? Suprantama, tai yra vaiko atėjimas į šeimą, naujo asmens atsiradimas. Agnės mama sakė, kad „dabar esam pilnavertė šeima ir be jos savo gyvenimo absoliučiai neišsivaizduoju“. Kitos mamos taip pat paminėjo, kad esant vaikui jaučia šeimos pilnatvę ir gyvenimo prasmę. Medos mamai atrodo, kad iki vaiko atėjimo į šeimą, ji negyveno savo gyvenimo, o tikrai kažkas vyko aplinkui. Moteris sakė, kad jos gyvenimas tik dabar prasidėjo, toks iš tikrųjų prasmingas. Vaikas jai suteikia galimybę matyti ateitį. Šeimos, gyvendamos be vaikų, jautė kažką tai trūkumą, negalėjo pilnai savęs realizuoti, negalėjo iki galo suvokti, ką

reiškia pilnavertė šeima. Sutuoktiniai negalėjo būti kažkam motina ir tėvu, o tik vienas kito žmona ir vyras. Kaip Agnès mama pasakė, kad gyvenimas tik sau atsibosta: „Vis tiek jau buvom pragyvenę penkis metus patys sau, ir kaip patiems sau užteko to laiko ir viso kito. Galų gale vien tapetus klijuot ir keliaut irgi jau buvo atsibodę. Ne tame juk gyvenimo prasmė“. Tomo mamos nuomone, žmogus, įsivaikindamas, yra sąmoningasis, labiau pasiruošęs ir subrendęs vaiko atėjimui, negu tapdamas biologiniu tėvu. Prieš įsivaikinant, šeimos gerai apsversto ir apgalvoja, koks bus tolimesnis gyvenimas, o tėvais kitą kartą galima tapti ir visai netikėtai bei neplanuotai.

Suprantama, šeimoms įsivaikinus, vyko ne tik vaiko adaptacija, bet taip pat ir tėvų. Juk sutuoktiniai irgi turėjo daug ko išmokti, suprasti ir įsisąmoninti („Privertė labai daug paaugti ir, žmogiškąją prasme, daug ką pervertinti, permašyti, ir subręsti kaip žmogui“ (Agnès mama)). Tėvai mokėsi savo tėviškų pareigų, kantrybės ir supratimo gyvendami kartu su vaiku. Jie pagaliau turėjo galimybę pilnai save realizuoti. Kaip Tomo mama sakė, jog „įsivaikinus atsirado netgi šeimos sutvirtėjimas, papildėjimas, rūpestis, kada tu gali savęs kažkiek atiduoti ir lygiai tiek pat gauti. Nes lygiai tiek pat jisai mus moko kažko tai, kaip ir mes jį“. Dabartiniai visų šių tėvų tikslai yra kuo geriau vaiką užauginti, paruošti gyvenimui, padėti jam įsitvirtinti gyvenime ir save realizuoti.

IŠVADOS

Teorinis ir empirinis tyrimas parodė, kad įvaikintam vaikui reikalingas priežiūros, meilės, supratimo, būtinų poreikių patenkinimo, nuolatinės šeimos, kaip pagrindinio gyvenimo pamato, sukūrimas ir palaikymas. Didžiausias tėvių dėmesys, atėjus vaikui į šeimą, skiriamas jo poreikiams, interesams tenkinti, jo gerovei ir visapusiškam vystymuisi užtikrinti.

Gautas empirinio tyrimo išvadas galima suskirstyti pagal tai, kaip jos atskleidžia tyrimo uždavinius.

- *Įvaikinimo procesas.* Pagal tyrimo duomenimis, pagrindinis motyvas įsivaikinti buvo noras turėti vaiką, būti pilnaverte šeima (save realizuoti kaip tėvą arba motiną), kadangi tėviai neturėjo savo vaikų. Šiam žingsniui paskatino sutuoktiniai, informacijos viešinimas apie įvaikinimą žiniasklaidoje, aplinkinių įsivaikinimo pavyzdžiai, artimieji. Įvaikinimo procesas (tėvių kursai, pasiūlymas susitikti su vaiku, pasiruošimas vaiko atvykimui, vaiko parsivežimas į šeimą) buvo greitas. Tėviai turėjo pakankamai daug žinių ir jautėsi gerai pasirengę įvaikinimui.

- *Įvaikio adaptacijos ypatumai šeimoje.* Tyrimas atskleidė, kad vaiko adaptacija vyksta keliais etapais. Pirmas etapas (nuo 1 - 6 mėn.) nesudėtingas, užsimezgė geri šeimos narių tarpusavio santykiai. Vaikas parodė poreikį turėti „mama“, „tėtį“. Antruoju etapu atsiskleidė vaiko charakteris, gabumai, išmokti elgesio būdai. Išryškėjo elgesio problemos. Tėvai stengėsi suprasti įvaikių elgesio motyvus ir tinkamai į juos reaguoti. Palaipsniui vaikai pradėjo suvokti savo vietą, šeimos taisykles, elgesio normas. Trys vaikai iš apklaustų šeimų yra sveiki, jų raida vystosi normaliai, tik vienam berniukui nustatytas kalbos sutrikimas. Šie vaikai mėgsta daug bendrauti, yra judrūs, aktyvūs, kūrybiški. Tai parodo, jog tėviai daug dėmesio skiria jų visapusiškam ugdymui, gebėjimų vystymui.

- *Vaiko įsitraukimas į socialinę aplinką.* Tyrime išryškėjo, kad įvaikiniams šeimoms svarbu artimųjų, draugų, bendruomenės bei kitų tėvių palaikymas. Specialistų pagalba buvo nežymi. Įvaikiams ikimokyklinio ugdymo įstaiga nesąmoningai asocijavosi su globos namais, todėl kilo adaptacijos problemų, kurios šeimoje jau buvo išspręstos. Tačiau palaipsniui vaikams pradėdant suvokti situaciją, jų elgesys pagerėjo ir jie gana lengvai adaptavosi.

- *Pokyčiai sutuoktinių santykiuose ir šeimos gyvenime.* Gauti duomenys leidžia daryti išvadas, kad įsivaikinus šeimos gyvenimas labai pakito: pasikeitė laisvalaikio praleidimo būdai, kasdienybė, prioritetai šeimoje, tėvų pareigos bei materialinių išteklių paskirstymas. Be to, pasikeitė sutuoktinių socialiniai vaidmenys: žmona tampa mama, vyras – tėvu, ir jiems tenka pagrindinė atsakomybė už

vaiką. Visose apklaustose šeimose vyrai, kaip ir jų sutuoktinės, aktyviai įsitraukia į šeimos gyvenimą, laisvą laiką leiddami kartu su žmona ir vaiku. Vaikas tėviams suteikia galimybę matyti šeimos ateitį.

Įtėviai turi būti tinkamai parengti vaiko atėjimui į šeimą. Įsivaikinusiai šeimai ypač svarbus pirminio ir antrinio socialinio tinklo palaikymas, psichologinė parama vaiko adaptacijos periodu. Šeima turi žinoti, kur gali kryptis iškilus nenumatytoms problemoms.

Kiekvienos įsivaikinusios šeimos patirtis yra specifinė ir unikali, tačiau galima išvelgti tam tikrų bendrų bruožų vaiko adaptacijos šeimoje procese. Be to, vaiko adaptacija labai priklauso nuo daugelio veiksnių, pavyzdžiui, nuo vaiko amžiaus, jo charakterio savybių, praeityje turėtų išgyvenimų bei nuo pačių tėvių asmenybių, jų elgesio su vaiku. Įtėviams svarbu suprasti, kad be tėvų globos likusio vaiko poreikiai yra ypatingi – jam reikia daugiau meilės, dėmesio, supratimo, šilumos ir saugumo užtikrinimo. Tačiau vaikai, nors yra išgyvenę palikimo traumą ir globos netektį, gali sėkmingai adaptuotis šeimoje ir visuomenėje, gali pasivyti normalią jų amžiui raidą, o kai kuriais atvejais net pralenkti šeimose augančių vaikų. Šie vaikai patekę į šeimą iš esmės pasikeičia į teigiamą pusę.

PASIŪLYMAI

Lietuvoje gyvenančios šeimos nėra pakankamai aktyvios įvaikinant be tėvų globos likusius vaikus. Tai gali lemti materialiniai sunkumai ir psichologinio pobūdžio abejonės, daugiausia susijusios su vaiko kilmės ir psichologinio pažeistumo klausimais, noras nusišnešti įvaikinimo faktą nuo aplinkinių, įvairiapusės informacijos apie įvaikinimo procedūras bei galimybes įvaikinti trūkumas. Dažniausiai šeimos, norinčios įsivaikinti vaiką, apie tokią galimybę sužino tik iš žiniasklaidos. Todėl yra svarbu daugiau dėmesio skirti vaiko globos ir įvaikinimo propagavimui masinėse informavimo priemonėse, teigiamo globėjo įvaizdžio formavimui visuomenėje, sėkmingų globos ir įvaikinimo pavyzdžių viešinimui ir pan. Tai gali turėti teigiamos įtakos globėjų ir įvaikintojų paieškai. Visuomenės informavimas, švietimas apie įvaikinimą ir globą gali padėti formuoti teigiamą požiūrį į vaikų globą ir įvaikinimą bei šeimas, kurios globoja ar yra įsivaikinusios.

Svarbu yra tobulinti valstybės teisinę sistemą, kad įvaikinimo teisinis procesas galėtų vykti daug sklandžiau, įtrauktų į vieningą darbą įvairius dalyvaujančius subjektus. Be to, dažnai įvaikinti negalima dėl nesutvarkyto vaiko teisinio statuso (vaiko motina ar tėvas yra davę tik notaro patvirtintą sutikimą įvaikinti; tėvams laikinai apribotos tėvystės teisės; nežinoma tėvų gyvenamoji vieta).

Be to, reikia daugiau dėmesio skirti socialinių ir psichologinių paslaugų tęstinumo užtikrinimui įsivaikinusioms šeimoms. Svarbu, kad šeimos nesijaustų paliktos vienos su savo problemomis, kad galėtų bet kada kreiptis pagalbos į tam tikras organizacijas, arba į kitas įsivaikinusias šeimas. Socialinė antrinio (institutinio) tinklo parama yra labai reikalinga tėvams.

Valstybiniu, savivaldos lygmeniu yra naudinga kurti ir įgyvendinti priemones, kuriose būtų skatinamas įsivaikinusių šeimų aktyvus tarpusavio bendravimas, bendradarbiavimas, organizuojama bendra veikla, užimtumas, savigalbos grupės. Tai yra svarbi tėvių psichologinio palaikymo forma, gaunama iš socialinės aplinkos.

LITERATŪRA

1. Ainsworth M. The International Resilience Project, International Research Center, 1991.
2. Baniienė G. Pakartotinės netekties išgyvenimo procesų analizė, Socialinis darbas, Mokslo darbai, Mykolo Romerio universitetas, 4, 2005, p. 55-64.
3. Bendrieji vaiko teisių apsaugos tarnybų nuostatai // Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas, 2002, Nr. 1983.
4. Berger P., Sociologija. Kaunas.: Litterae Universitatis, 1995. - 195 p.
5. Bowlby J. Attachment and Loss. Vol. 2. Separation: Anxiety and Anger. - New York: Basic Books, 1973. - 456 p.
6. Čekuolienė D. Prieraišumas: teoriniai aspektai ir tyrimo galimybės // Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Psichologija, Vilnius.: Vilniaus universiteto leidykla, 1991, p.114-128
7. Didžbalienė G., Įvaikinimo situacija [žiūrėta 2008-05-30]. Prieiga per Internetą: http://www.pastoge.lt/lt/ivaikinimo_tarnyba.
8. Fahlberg Vera I. A Child's Journey Through Placement. - Indianapolis: Perspectives Press, 1991. - 431 p.
9. Furst M., Psichologija. - V.: Lumen, 1998. - 368 p.
10. Glickman E. Child Placement through Clinically Oriented Casework. - New York: Columbia University Press, 1957. - 448 p.
11. Haan Sh. E. Social Psychology, Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall 1994
12. Hagan H.R. Foreword // Littner L. Some Traumatic Effects of Separation and Placement. - New York: Child Welfare League of America, 1990. P. 5-6
13. Įvaikinimo apskaitos Lietuvos Respublikoje tvarka // Valstybės Žinios, 2002, Nr. 90 – 3856.
14. Įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos nuostatai // Valstybės žinios, 2000, Nr. 23 - 599.
15. Jekentaitė L. Froidizmas ir humanistinė psichoanalizė. Vilnius, Mintis, 1992. - 135 p.

16. Kadushin A. Martin J.A. Child Welfare Services. Fourth Edition. - New York: Maccmillan, 1988. - 784 p.
17. Kočiūnas R. Psichologinis konsultavimas, Lumen leidykla, Vilnius, 1995.
18. Kočiūnas R. Psichologinis konsultavimas. – V.: Lumen, 1995. - 192 p.
19. Kukauskas R. Paauglių, globojamų šeimose ir institucijose, elgesio palyginimas: - K., 1995. - 49 p.
20. Kurienė A., Pivorienė R. V., Būkime atidūs – vaiką ištiko bėda, SOS vaikų kaimų Lietuvoje draugija, Vilnius, 2000.
21. Leliūgienė I., Žmogus ir socialinė aplinka: Vadovėlis. - K.: Technologija, 1997.
22. Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262, V dalis *Įvaikinimas*.
23. Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992, str. 38, 39.
24. Littner L. Some Traumatic Effects of Separation and Placement. - New York: Child Welfare League of America, 1976. - p. 32.
25. Matulienė G. Šeimos psichologija. Kaunas, 1997.
26. Medicininių kontraindikacijų, kurioms esant asmenys negali būti įvaikintojai, sąrašas // Valstybės žinios, 2001, Nr. 66 - 2427.
27. Mielke U. Geriau supraskime sunkius vaikus. - V.: Lektūra, 1997. - 120 p.
28. Navaitis G. Lietuvos šeima: psichoterapinis aspektas, Vilnius, 1999.
29. Navaitis G. Psichologinė parama vaikui. - V.: Tyto alba, 1997. - 184 p.
30. Palujanskienė A. Vaikų psichologinės problemos, Mokslo darbai, Acta Paedagogica Vilnensia, 6, 1999.
31. Pileckaitė - Markovienė M., Lazdauskas T., Šeima ir tėvų globos netekusio vaiko raida, Vilnius 2007.
32. Psichologijos žodynas / Spec. redaktoriai R.Augis, R.Kočiūnas. - V.: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993. - 368 p.
33. Rotter J.B. Socialinio išmokymo modelis // Psichologai apie žmogaus raidą: iš XX a. Lietuvos ir užsienio psichologijos: antologija / sudarė M. Garbačiauskienė. - K.: Šviesa, 1999. P. 393-404
34. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija *Socialinis pranešimas*, 2002m., p.125-132, Vilnius.

35. Suslavičius A. Socialinė psichologija: vadovėlis. - V.: Vilniaus universiteto leidykla, 1998. - 173 p.
36. Sutton C. Socialinis darbas, bendruomenės veikla ir psichologija, Vilnius, VU Specialiosios psichologijos laboratorija, 1999, p. 80.
37. Triseliotis, J., Shireman, J., Hubbleby, H., Adoption: theory, policy and practice, Cassell, 1997.
38. Vaiko teisių konvencija // Valstybės žinios, 1995, Nr. 60 - 1501.
39. Valickas G. Psichologinės asocialaus elgesio ištakos, Vilnius, 1997, p. 16-18, 217.
40. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie SADM 2007 m. veiklos ataskaita. [žiūrėta 2009-04-20]. Prieiga per Internetą: <http://www.ivaikinimas.lt>.
41. Žukauskienė R. Raidos psichologija. - V.: Margi raštai, 1998. - 364 p.